

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД

за результатами вивчення судової практики розгляду господарськими судами справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів

За період з 01.01.2018 по 30.11.2018

ВСТУП.....	5
Розділ I. Законодавство, що регулює правовідносини у сфері корпоративних прав та цінних паперів	7
Розділ II. Застосування норм процесуального права під час розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав	8
1. Процесуальні особливості розгляду корпоративних спорів	8
2. Юрисдикція судів щодо розгляду корпоративних спорів.	15
Розділ III. Захист окремих видів корпоративних прав.	29
1. Порушення корпоративних прав – основна підстава для задоволення позову в корпоративному спорі.	29
2. Захист права учасника (акціонера, члена) на участь в управлінні юридичною особою. Оскарження рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичних осіб.	34
2.1. <i>Правова природа рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи.</i>	<i>34</i>
2.2. <i>Безумовні підстави визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи у зв'язку з порушенням прямих вказівок закону.</i>	<i>36</i>
2.3. <i>Інші порушення, допущені під час скликання та проведення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи.</i>	<i>42</i>
3. Спори, пов'язані із захистом права учасника (акціонера) товариства на отримання частини прибутку товариства (дивідендів).	43
4. Спори, пов'язані з проведенням аудиторської перевірки діяльності юридичної особи.	47
5. Оскарження учасником (акціонером) правочинів, укладених виконавчим органом юридичної особи з третіми особами.	49
6. Спори, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі	56
7. Спори між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах.	66

8. Спори, пов'язані з виключенням учасника (члена) зі складу юридичної особи.	69
9. Спори, пов'язані з розрахунками з учасником (членом), який вийшов (виключений) зі складу юридичної особи.	73
Розділ IV. Практика розгляду спорів щодо цінних паперів.	79
1. Визнання права власності на цінні папери та внесення змін до реєстру власників цінних паперів.	80
2. Визнання недійсним договору купівлі-продажу цінних паперів	84
3. Визнання припиненим договору поруки до договору купівлі-продажу цінних паперів	86
4. Розірвання договору купівлі-продажу цінних паперів та визнання зобов'язань за договором припиненими	88
5. Спори, пов'язані з обігом векселів.	89

Список скорочень

Акціонерне товариство – *АТ*
Велика Палата Верховного Суду – *ВП ВС*
Верховний Суд – *ВС*
Верховний Суд України – *ВСУ*
Вищий господарський суд України – *ВГСУ*
Господарський кодекс України – *ГК України*
Господарський процесуальний кодекс України – *ГПК України*
Вищий навчальний заклад – *ВНЗ*
Європейський суд з прав людини – *ЄСПЛ*
Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, громадських формувань – *ЄДРЮОФОПГФ, ЄДР*
Закрите акціонерне товариство – *ЗАТ*
Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду – *КГС ВС*
Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України – *НКЦПФРУ*
Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку – *ОСББ*
Приватне акціонерне товариство – *ПрАТ*
Приватне підприємство – *ПП*
Приватне сільськогосподарське підприємство – *ПСП*
Публічне акціонерне товариство – *ПАТ*
Товариство з додатковою відповідальністю – *ТДВ*
Товариство з обмеженою відповідальністю – *ТОВ*
Цивільний кодекс України – *ЦК України*

Вступ

На сьогодні господарські організації корпоративного типу відіграють значну роль як у світовій, так і в національній економіці та впливають на міжнародні відносини.

Водночас недостатньо вивченими і врегульованими законодавством залишаються питання правовідносин всередині господарських товариств, корпоративного управління цими організаціями, корпоративних відносин тощо. Незважаючи на те, що правова основа регулювання діяльності корпоративних підприємств уже достатньо сформована, все ж вона далеко не завжди відповідає вимогам господарської практики. Основоположні нормативні акти, які регулюють такі правовідносини, мають чимало недоліків, що особливо гостро проявили себе під час виникнення та вирішення корпоративних конфліктів. За таких умов одним із вирішальних питань, яке постає перед сторонами, є захист своїх корпоративних прав, у тому числі й судовий. Адже своєчасні, якісні та прогнозовані судові рішення здатні захистити порушені права і, як наслідок, покращити розвиток економіки держави.

Крім того, складовою ланкою фінансової системи держави є ринок цінних паперів, який відіграє важливу роль у фінансуванні економіки, реалізації державних цінних паперів як найважливіше джерело додаткового й альтернативного фінансування різних галузей економіки поряд з іншими його джерелами (бюджетом, кредитом, власними коштами підприємств).

Перехід до ринкової економіки, створення сучасної кредитної системи, поява підприємств різних форм власності, випуск цінних паперів сприятимуть становленню та розвитку ринку цінних паперів в Україні.

Саме тому з метою виявлення у судовій практиці складних і неоднозначних питань вирішення відповідних спорів, у тому числі неоднакового застосування господарськими судами норм матеріального та процесуального права, аналізу причин скасування судових рішень під час їх апеляційного і касаційного перегляду, а також на виконання пункту 2.2 розділу 2 Плану роботи КГС ВС на 2018 рік робочою групою у складі: секретаря судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів, судді *Ганни Вронської* – керівника робочої групи, начальника управління забезпечення роботи названої судової палати *Дмитра Умрихіна*, начальника відділу забезпечення роботи секретаря та суддів судової палати управління забезпечення роботи цієї ж палати *Олесі Лукомської*, наукового консультанта зазначеного управління *Інни Криштак* – здійснено вивчення і узагальнення судової практики розгляду господарськими судами справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів.

Одержані в результаті такого аналізу висновки стануть основою для виправлення помилок, допущених під час розгляду зазначених справ, тобто зразком правильного й однакового застосування господарськими судами норм чинного законодавства України, подальшого вдосконалення діяльності судів, дотримання вимог Конституції і норм чинного законодавства України, недопущення виявлених недоліків у подальшому, внесення пропозицій щодо правильного застосування норм права, поповнення новими правовими ідеями законотворчого процесу тощо.

Результати проведеного аналізу засвідчили, що протягом 2018 року до КГС ВС надійшло 496 справ, що виникають з корпоративних правовідносин. У касаційному порядку переглянуто 438 справ, з яких 53 % становлять спори щодо оскарження рішення загальних зборів учасників товариства, органів управління. Задоволено скаргу та судові рішення скасовано у 99 справах, що становить 23 % від загальної кількості розглянутих справ: із них – 66 справ з направленням на новий розгляд (69 %), 13 справ з ухваленням нового рішення (13 %), 20 справ із залишенням в силі рішення суду першої інстанції (20 %). Відмовлено у відкритті проваджень у 35 справах, що відповідно дорівнює 7 % від загальної кількості справ, закрито провадження у 11 справах (2,2 %).

Як видно із судової практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин, у 2018 році найпоширенішими у цій категорії були спори щодо оскарження рішення загальних зборів учасників товариства, органів управління, а також спори, пов'язані з обігом векселів.

Розділ I. Законодавство, що регулює правовідносини у сфері корпоративних прав та цінних паперів

Під час вирішення спорів у сфері корпоративних прав та цінних паперів господарські суди керуються:

- Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Першим протоколом до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1952 року;
- рішеннями Європейського суду з прав людини, наприклад, у справах "Совтрансавто-Холдинг" проти України", "Пономарьов проти України", "Брумареску проти Румунії", "Агрокомплекс проти України" тощо;
- відповідними нормами Конституції України, ЦК України, ГК України, ГПК України;
- спеціальними законами і підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема законами України "Про господарські товариства", "Про акціонерні товариства", "Про фермерське господарство", "Про кооперацію", "Про колективне сільськогосподарське підприємство", "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні", "Про цінні папери та фондовий ринок", Уніфікований закон про переказний та простий векселі від 07.06.1930, ратифікований Законом України від 06.07.1999 № 826-XIV "Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі", "Про обіг векселів в Україні", "Про іпотечні облігації" тощо.

Крім того, судами враховуються положення, що містяться в роз'яснювальних документах ВСУ та ВГСУ, якими, зокрема, є:

- постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 № 13 "Про практику розгляду судами корпоративних спорів";
- постанова Пленуму Верховного Суду України від 08.06.2007 № 5 "Про деякі питання практики розгляду спорів, пов'язаних з обігом векселів";
- постанова пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4 "Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин".

Розділ II. Застосування норм процесуального права під час розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав

1. Процесуальні особливості розгляду корпоративних спорів

ГПК України встановлено процесуальні особливості розгляду корпоративних спорів. Відповідно до статті 20 ГПК України розгляд цієї категорії спорів належить до виключної юрисдикції господарських судів. Таке правило було закріплено законодавцем з прийняттям Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів", який набрав чинності 29.12.2006.

Корпоративні спори не можуть бути передані на розгляд третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, крім випадків, передбачених ГПК України. Так, статтею 22 ГПК України встановлена заборона передачі на розгляд третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу:

- справу спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах;
- вимог щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогами.

Поряд з цим відповідна заборона відсутня щодо справ у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах. Тобто такі справи можуть бути передані сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу.

Що ж до справ у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів, що виникають з договору, можуть бути передані на вирішення міжнародного комерційного арбітражу лише на підставі арбітражної угоди, укладеної між юридичною особою та всіма її учасниками.

Особливості розгляду корпоративних спорів передбачено і щодо визначення територіальної юрисдикції (підсудності). Частинами шостою та сьомою статті 30 ГПК України встановлено виключну підсудність:

- спорів, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів, а також спори, що виникають з правочинів щодо корпоративних прав (крім акцій) в юридичній особі;

- спорів між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) її посадової особи.

Такі спори розглядаються господарським судом лише за місцезнаходженням юридичної особи.

Вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо розгляд таких вимог віднесений до юрисдикції господарського суду, відповідно до частини дванадцятої статті 30 ГПК України розглядаються господарським судом, визначеним за правилами підсудності щодо розгляду спору, похідними від якого є такі вимоги.

Статтею 137 ГПК України встановлено спеціальні вимоги щодо застосування заходів забезпечення позову в корпоративних спорах. Передусім законодавцем у частині п'ятій названої статті імперативно закріплено недопустимість забезпечення позову у спорах, що виникають з корпоративних відносин, шляхом заборони:

1) проводити загальні збори акціонерів або учасників господарського товариства та приймати ними рішення, крім заборони приймати конкретні визначені судом рішення, які прямо стосуються предмета спору;

2) емітенту, зберігачу, депозитарію надавати реєстр власників іменних цінних паперів, інформацію про акціонерів або учасників господарського товариства для проведення загальних зборів товариства;

3) участі (реєстрації для участі) або неучасті акціонерів або учасників у загальних зборах товариства, визначення правомочності загальних зборів акціонерів або учасників господарського товариства;

4) здійснювати органам державної влади, органам місцевого самоврядування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб покладені на них згідно із законодавством владні повноваження, крім заборони приймати конкретні

визначені судом рішення, вчиняти конкретні дії, що прямо стосуються предмета спору.

Відповідно до частини дев'ятої статті 137 ГПК України суд, який вирішує спір про право власності на акції (частки, паї) товариства, права акціонера (учасника), реалізація яких залежить від відносної вартості акцій (розміру частки) в статутному капіталі товариства, наділений правом постановити ухвалу про забезпечення позову шляхом встановлення заборони на внесення змін до статуту цього товариства щодо розміру статутного капіталу.

За винятком зазначеного повноваження, заборона вчиняти дії має стосуватися лише акцій або корпоративних прав, безпосередньо пов'язаних з предметом спору. Заходи забезпечення позову не повинні порушувати прав інших акціонерів (учасників) господарського товариства (частина десята статті 137 ГПК України).

Аналогічне положення було передбачено і у статті 67 ГПК України у редакції, чинній до 15.12.2017.

Так, *у постанові від 22.02.2018 у справі № 910/15811/17* КГС ВС дійшов висновку, що вжиті місцевим господарським судом заходи щодо забезпечення позову є адекватними. *Заходи мають конкретний характер. Заборони стосуються тільки чітко визначеної особи – відповідача ПАТ. Судом заборонено відповідачеві вчиняти визначені дії, а саме ті, що пов'язані тільки з виконанням спірного рішення загальних зборів і спрямовані на настання чітко визначених наслідків (внесення змін до статуту щодо розміру статутного капіталу, реєстрації випуску акцій та проспекту емісії, приватного розміщення акцій тощо).*

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72405068>

У цій справі заборонено ПАТ вчиняти такі дії: вносити зміни до статуту ПАТ щодо розміру статутного капіталу; звертатися до НКЦПФРУ із заявою та всіма необхідними документами для реєстрації випуску акцій та проспекту емісії на підставі спірних рішень позачергових загальних зборів акціонерів; вчиняти будь-які дії щодо приватного розміщення акцій на підставі спірних рішень загальних зборів акціонерів.

КГС ВС зазначив, що *правомірно відмовлено позивачеві у застосуванні таких заходів забезпечення позову, як заборона НКЦПФРУ вчиняти дії щодо реєстрації випуску простих іменних акцій, емітованих відповідачем, видачі документів, які засвідчують таку реєстрацію (свідоцтва та звіту), а також заборона депозитарним установам України, якими, зокрема, є НБУ, вносити зміни до системи обліку прав на іменні цінні папери відповідача. При цьому суд обґрунтовано вказав, що відповідно до частин четвертої, п'ятої та сьомої статті 67 ГПК України не допускається забезпечення позову у справах, що виникають із корпоративних відносин, шляхом заборони здійснювати*

органам державної влади покладені на них згідно із законодавством повноваження, а також шляхом встановлення для НБУ та неплатоспроможного банку заборони або обов'язку вчиняти певні дії.

ВС вважає хибним твердження ПАТ про те, що суд має право заборонити змінювати статут в частині розміру статутного капіталу тільки у тих справах, де є спір про право власності на акції, частки або паї, і не має права цього робити у всіх інших категоріях корпоративних спорів, у тому числі і у спорах про визнання недійсним рішення зборів про збільшення статутного капіталу. Це твердження ґрунтується на неправильному тлумаченні положень частини дев'ятої статті 67 ГПК України (в редакції, яка діяла до 15.12.2017). Ці положення взагалі не містять заборон, а є додатковим дозволом.

Цим положенням законодавець додатково дозволив суду застосовувати такий захід забезпечення як заборона внесення змін до статуту стосовно розміру капіталу і у спорах, які безпосередньо з такими змінами до статуту не пов'язані, а саме у спорах про право власності на акції та частки (паї). Право суду забороняти внесення змін до статуту в частині зміни розміру статутного капіталу в спорах, які за предметом пов'язані з внесенням змін до статуту з приводу збільшення статутного капіталу (яким є спір у справі № 910/15811/17), зазначені положення частини дев'ятої статті 67 ГПК України не обмежують.

ВС критично ставиться до твердження ПАТ про те, що заходи забезпечення позову, які забороняють йому звертатися до НКЦПФРУ для реєстрації випуску акцій та проспекту емісії на підставі оскаржуваних рішень загальних зборів, призводять до порушення відповідачем законодавства, оскільки він зобов'язаний упродовж 60 днів подати документи для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів.

Згідно з частиною 1 статті 29 Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" емітент подає НКЦПФРУ заяву і документи, необхідні для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, не пізніше як протягом 60 днів після прийняття рішення про розміщення цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати відповідне рішення. Проте законність рішення загальних зборів акціонерів ПАТ є предметом судового спору і суд обґрунтовано обмежив виконання цього рішення до вирішення спору.

Відповідно до статті 115 ГПК України (в редакції, яка діяла до 15.12.2017) рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України. Отже, якщо суд дійде висновку, що рішення загальних зборів є законним, відповідач не вважатиметься таким, що пропустив 60-денний строк подання документів до НКЦПФРУ, оскільки він виконував ухвалу суду. ВС погоджується з правовою позицією судових палат у господарських та цивільних справах ВСУ, викладеною в постанові від 18.01.2017 у справі № 6-2552цс16, зокрема

щодо того, що забезпечення позову по суті – це обмеження суб'єктивних прав, свобод та інтересів відповідача з метою забезпечення реалізації в майбутньому актів правосуддя.

У справі № 910/5065/18 ухвалою місцевого господарського суду, залишеною без змін постановою апеляційного господарського суду, накладено арешт на прості іменні акції ПрАТ окремих акціонерів до моменту вирішення спору по суті. Заборонено ПАТ "Національний депозитарій України" та всім іншим депозитарним установам, що здійснюють облік права власності на цінні папери емітентів у депозитарній системі України, здійснювати облікові операції щодо внесення змін до системи депозитарного обліку щодо спірної частини простих іменних акцій ПрАТ до моменту вирішення спору по суті.

Залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій, колегія суддів КГС ВС зазначила таке. Метою забезпечення позову є вжиття судом, у провадженні якого перебуває справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача від можливих недобросовісних дій відповідача, щоб забезпечити позивачу реальне та ефективне виконання судового рішення, якщо його буде прийнято на користь позивача, в тому числі задля попередження потенційних труднощів у виконанні такого рішення.

Частиною третьою статті 137 ГПК України визначено, що суд може застосувати кілька заходів забезпечення позову.

Умовою застосування заходів забезпечення позову за вимогами майнового характеру є достатньо обґрунтоване припущення, що майно (в тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент пред'явлення позову до нього, може зникнути, зменшитися або погіршитися на момент виконання рішення. Досить обґрунтованими для забезпечення позову є підтверджені доказами фактичні обставини, з якими пов'язується застосування певного виду забезпечення позову. Про такі обставини може свідчити вчинення відповідачем дій, спрямованих на ухилення від виконання зобов'язання після пред'явлення вимоги чи подання позову до суду (реалізація майна чи підготовчі дії до його реалізації, витрачання коштів не для здійснення розрахунків з позивачем, укладення договорів поруки чи застави за наявності невиконаного спірного зобов'язання тощо).

Ефективність правосуддя залежить і від виконання судового рішення.

Дослідивши всі наявні в матеріалах справи докази, встановивши відчуження третіми особами своїх акцій відповідачам, врахувавши принцип "переважного права акціонера на придбання акцій", закріплений у статті 7 Закону України "Про акціонерні товариства" (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) і в статуті ПрАТ, та зваживши на те, що такий захід забезпечення позову не порушує прав

та охоронюваних інтересів інших осіб, з метою реального та ефективного виконання судового рішення, якщо його буде прийнято на користь позивача, місцевий господарський суд, з яким погодився і суд апеляційної інстанції, правомірно на підставі статей 136, 137 ГПК України (в редакції, чинній з 15.12.2017) наклав арешт на прості іменні акції ПрАТ до моменту вирішення спору по суті і заборонив ПАТ "Національний депозитарій України" та всім іншим депозитарним установам, що здійснюють облік права власності на цінні папери емітентів у депозитарній системі України, здійснювати облікові операції щодо внесення змін до системи депозитарного обліку щодо спірної частини простих іменних акцій ПрАТ (постанова КГС ВС від 08.10.2018 у справі № 910/5065/18).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77257725>

Процесуальні особливості розгляду корпоративних спорів встановлено і щодо визначення форми господарського судочинства під час розгляду спорів цієї категорії.

Відповідно до статті 12 ГПК України господарське судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку:

- 1) наказного провадження;
- 2) позовного провадження (загального або спрощеного).

Згідно з частиною третьою статті 12 ГПК України позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні.

Спрощене ж позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

Водночас пунктами 3 та 6 частини четвертої статті 247 ГПК України встановлено, що у порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах які виникають з корпоративних відносин, та спорах з правочинів щодо корпоративних прав (акцій), а також у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю).

Так, у справі № 925/1476/17 спір стосувався визнання недійсними рішень загальних зборів АТ, тобто виник з корпоративних відносин.

Рішенням місцевого господарського суду в задоволенні позову відмовлено повністю. При цьому суд першої інстанції у зв'язку з набранням чинності новою редакцією ГПК України розглянув справу в порядку спрощеного позовного провадження. Постановою апеляційного господарського суду рішення залишено

без змін. Водночас апеляційний господарський суд вказав на те, що оскільки спір у справі пов'язаний з реалізацією позивачем своїх корпоративних прав, суд першої інстанції помилково розглянув справу в порядку спрощеного позовного провадження.

Скасовуючи рішення та постанову судів попередніх інстанцій, КГС ВС акцентував увагу на такому. *Порушення норм процесуального права є підставою для скасування судового рішення, якщо суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження.*

Отже, необґрунтованим та помилковим є висновок апеляційного господарського суду про залишення рішення місцевого господарського суду без змін. Твердження суду про те, що формальне скасування рішення призведе до затягування розгляду справи, не ґрунтується на нормах права та не може бути підставою для ухвалення постанови всупереч визначених законом повноважень (постанова КГС ВС від 05.09.2018 у справі № 925/1476/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76326068>

Аналізуючи питання, пов'язані з процесуальними особливостями розгляду корпоративних спорів, слід звернути увагу і на постанову КГС ВС від 17.04.2018 у справі № 920/1245/16 в якій КГС ВС залишив у силі ухвалу апеляційного господарського суду про зупинення розгляду справи до здійснення заміни позивача (учасника ТОВ) його правонаступником.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73441732>

Суд виходив із того, що положеннями статей 79, 80 ГПК України йому надано право зупинити провадження у справі у випадку заміни однієї зі сторін її правонаступником. Водночас припинення провадження в разі смерті фізичної особи – сторони у справі передбачено лише у разі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Колегія суддів відхилила аргументи третьої особи щодо неможливості спадкування у спірних правовідносинах з огляду на таке.

Позов у цій справі подано з метою захисту корпоративних та майнових прав позивача, які він вважав порушеними. З аналізу положень статті 167 ГК України вбачається, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації. Зазначені права учасників господарського товариства є складними. До них належать як майнові (право на частку прибутку, право на оплату вартості майна при виході з товариства тощо), так і немайнові права (право брати участь в управлінні справами товариства, право виходу із товариства тощо), визначені законом та установчими документами.

Положення статті 147 ЦК України передбачають перехід до спадкоємця фізичної особи – учасника товариства частки у статутному капіталі ТОВ з урахуванням вимог статуту такого товариства. Стаття 55 Закону України "Про господарські товариства" надає спадкоємцям учасника товариства переважне право на вступ до цього товариства, а також визначає правові наслідки відмови цих осіб від вступу до товариства або відмови товариства у прийнятті до нього спадкоємця.

З огляду на те, що під час розгляду справи судом апеляційної інстанції третя особа не довела шляхом подання належних доказів обставини відсутності спадкоємців позивача або їх відмови від вступу до ТОВ, або відмови ТОВ у прийнятті спадкоємців позивача, КГС ВС не взяв до уваги викладені у касаційній скарзі доводи про те, що загальні збори ТОВ ніколи не проголосують про вступ спадкоємців (у разі їх появи) до складу учасників ТОВ. Згідно з установленими статтею 300 ГПК України межами розгляду справи суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази.

2. Юрисдикція судів щодо розгляду корпоративних спорів

ГПК України визначає юрисдикцію господарських судів на підставі суб'єктного та предметного критеріїв.

Так, відповідно до частин другої та третьої статті 4 ГПК України юридичні особи та фізичні особи – підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

До господарського суду у справах, віднесених законом до його юрисдикції, мають право звертатися також особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Пунктом 3 частини першої статті 20 ГПК України встановлено, що господарські суди розглядають справи у спорах, які виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів.

Аналогічна норма містилася і у попередній редакції ГПК України, зокрема у пункті 4 частини першої статті 12.

За змістом положень пункту 3 частини першої статті 20 ГПК України, статті 167 ГК України, статті 2 Закону України "Про акціонерні товариства" сторонами у корпоративному спорі є:

1) юридична особа та її учасник (засновник, акціонер, член), у тому числі учасник, який вибув;

2) учасники (засновники, акціонери, члени) юридичної особи.

Учасник, який вибув зі складу юридичної особи, може бути стороною корпоративного спору щодо визначення та стягнення належної йому до сплати вартості частки майна юридичної особи, про визнання недійсними рішень про виключення його зі складу юридичної особи, а також про визнання недійсними інших рішень юридичної особи, якщо ці рішення прийняті в період до виходу (виключення) учасника, а відповідні вимоги обґрунтовуються порушенням його корпоративних прав на момент прийняття такого рішення.

Вирішуючи питання щодо підвідомчості господарському суду спору як корпоративного, судді керуються положеннями статті 167 ГК України, в якій надано визначення корпоративних прав та корпоративних відносин. КГС ВС у *постанові від 23.01.2018 у справі № 925/1321/16* зроблено висновок, що зважаючи на положення статті 167 ГК України корпоративні права характеризуються такими ознаками: 1) особа має частку в статутному капіталі господарської організації; 2) особа має права на участь в управлінні господарською організацією; 3) особа має право на отримання певної частини прибутку (дивідендів) господарської організації.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71829024>

У зазначеній постанові на підставі наведеного аналізу колегія суддів дійшла таких висновків щодо підвідомчості спору між співвласниками багатоквартирного будинку та ОСББ.

Відповідно до статей 1 та 4 Закону України "Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку" об'єднання співвласників багатоквартирного будинку – це юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна та створюється як непідприємницьке товариство для здійснення функцій, визначених законом.

Згідно з частиною першою статті 85 ЦК України непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками.

Частиною сьомою статті 4 Закону України "Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку" передбачено, що об'єднання є неприбутковою організацією і не має на меті одержання прибутку для його розподілу між співвласниками.

Статутом ОСББ частку співвласників у статутному капіталі (майні) об'єднання не визначено.

Отже, співвласники багатоквартирного будинку не є носіями корпоративних прав, а відносини між співвласниками багатоквартирного будинку та ОСББ не вважаються корпоративними. Відповідно, спір у цій справі між фізичними особами – співвласниками багатоквартирного будинку та ОСББ не є корпоративним та з огляду на положення статті 20 ГПК України не належить до юрисдикції господарських судів.

На умови, за яких спір не є корпоративним, акцентовано увагу і у постанові КГС ВС від 17.01.2018 у справі № 908/184/16. Колегією суддів зазначено, що спір між акціонером (фізичною особою) АТ, яке ліквідовано (внесено відповідний запис до ЄДРПОУ), та фізичною особою, яка набула права власності на майно ліквідованого АТ (не на підставі рішення загальних зборів АТ, яке позивач оскаржує, а на підставі рішення виконавчого комітету міської ради), не є корпоративним та не належить до компетенції господарських судів.

Фізична особа, яка не має статусу суб'єкта підприємницької діяльності, може звернутися до господарського суду з вимогами до фізичної особи без статусу суб'єкта підприємницької діяльності лише у спорах, що виникають із корпоративних відносин у разі, якщо такий спір виник між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи (а не колишніми учасниками), пов'язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, правами та обов'язками учасників (засновників, акціонерів, членів).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71676338>

- До набуття 15.12.2017 чинності новою редакцією ГПК України неврегульованим було питання щодо визначення підвідомчості спорів, пов'язаних з обігом акцій, часток, паїв. Воно вирішувалося з огляду на чинне законодавство та рекомендаційні роз'яснення вищих судових інстанцій.

Так, у пункті 7 постанови Пленуму ВСУ від 24.10.2008 № 13 "Про практику розгляду судами корпоративних спорів" роз'яснено, що у зв'язку з відсутністю в законодавстві норм про спеціальну підвідомчість (підсудність) спорів, пов'язаних з емісією цінних паперів, розміщенням акцій чи їх обігом, а також часток у статутному (складеному) капіталі товариства, що виникають між акціонерами (учасниками) господарського товариства та товариством (крім передбачених пунктом 4 частини першої статті 12 ГПК України), такі позови повинні приймати господарські суди за

правилами статті 1 ГПК України, тобто з урахуванням суб'єктного складу учасників спору.

Нова редакція ГПК України усунула невизначеність у цьому питанні, закріпивши у пункті 4 частини першої статті 20 положення про те, що справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах, розглядаються господарськими судами.

- Нова редакція ГПК України також вперше закріпила юрисдикцію господарських судів у розгляді вимог щодо реєстраційних дій, які заявлялися разом з вимогами у корпоративному спорі.

Відповідно до пункту 13 частини першої статті 20 ГПК України вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогами.

Аналіз судової практики засвідчив, що у розгляді вимог щодо реєстраційних дій, які заявлялися у корпоративних спорах, сформувався два підходи.

Згідно з першим підходом суди розглядали такі вимоги як похідні та задовольняли їх чи відмовляли у задоволенні залежно від того, чи було задоволено основну вимогу, чи відмовлено в її задоволенні.

Так, у *постанові КГС ВС від 28.03.2018 у справі № 911/1529/17* зазначено, що з огляду на похідний характер вимог про визнання недійсною редакції статуту ТОВ та про зобов'язання районної державної адміністрації внести до ЄДР запис щодо скасування державної реєстрації змін до установчих документів ТОВ від позовних вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників ТОВ та позовних вимог про визнання недійсним договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі ТОВ, установлених судом порушень прав та інтересів позивача і вимог законодавства щодо змісту статуту товариства колегія суддів вважає обґрунтованими висновки судів попередніх інстанцій про їх задоволення.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73081592>

У *постанові КГС ВС від 02.05.2018 у справі № 910/20357/16* колегія суддів погодилася з висновками судів попередніх інстанцій, зазначивши, що, зважаючи на відмову в задоволенні позовних вимог про визнання недійсним рішення позачергових загальних зборів акціонерів відповідача, позовні вимоги про скасування державної реєстрації змін до установчих документів, які є наслідком заявлених позовних вимог про визнання недійсним названого рішення, також не можуть бути задоволені.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73761482>

Ухвалюючи постанову у справі № 907/651/17, колегія суддів КГС ВС дійшла такого висновку: *зважаючи на похідний характер вимог про скасування рішення про державну реєстрацію змін до установчих документів ТОВ, унесених на підставі протоколу загальних зборів ТОВ, та рішення про державну реєстрацію змін до відомостей ТОВ, що непов'язані зі змінами в установчих документах, а саме про зміну керівника товариства, від позовних вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників ТОВ та позовних вимог про визнання недійсним договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі (корпоративного права), встановлених судом порушень прав та інтересів позивача і вимог законодавства, висновки судів попередніх інстанцій про їх задоволення є обґрунтованими* (*постанова КГС ВС від 27.06.2018 у справі № 907/651/17*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75218430>

Колегія суддів КГС ВС також визнала обґрунтованими висновки апеляційного господарського суду у справі № 907/679/17. З огляду на похідний характер вимог про скасування рішень про державну реєстрацію змін до установчих документів ПСП, про державну реєстрацію змін до відомостей ПСП, що не пов'язані зі змінами в установчих документах, а саме: про зміну керівника товариства, від позовних вимог про визнання недійсними рішень засновників ПСП та позовних вимог про визнання недійсним договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі (корпоративного права), встановлених судом порушень прав та інтересів позивача і вимог законодавства колегія суддів вважає обґрунтованими висновки судів попередніх інстанцій про їх задоволення (*постанова КГС ВС від 08.08.2018 у справі № 907/679/17*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75957647>

КГС ВС залишив без змін рішення попередніх судів у справі № 915/593/17, зазначивши таке: *суди попередніх інстанцій правильно та обґрунтовано задовольнили заявлену учасником споживчого товариства позовну вимогу про визнання недійсним рішення зборів споживчого товариства, а також похідну від неї позовну вимогу про скасування реєстраційної дії, внесеної до ЄДРЮОФОПГФ* (*постанова КГС ВС від 04.09.2018 у справі № 915/593/17*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76236943>

Згідно з другим підходом зазначені вимоги не підлягають задоволенню, зважаючи на положення статті 25 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань".

Так, ухвалюючи *постанову від 27.03.2018 у справі № 904/9431/15*, КГС ВС погодився з висновком судів першої та апеляційної інстанцій про відсутність правових підстав для задоволення позовних вимог до відділу державної реєстрації юридичних осіб та

фізичних осіб – підприємців управління у сфері державної реєстрації, зважаючи на положення статті 25 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань".

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73097954>

У постанові КГС ВС від 03.04.2018 у справі № 914/758/17 щодо вимоги про скасування державної реєстрації змін до установчих документів та відомостей про юридичну особу колегією суддів зазначено таке. Така вимога є передчасною, недоцільною, оскільки порядок скасування державної реєстрації змін до установчих документів та відомостей про юридичну особу, внесених на підставі протоколу загальних зборів учасників, рішення яких визнається недійсним, визначений законом і є наслідком визнання недійсним рішення загальних зборів.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73160763>

У постанові від 02.05.2018 у справі № 910/807/17 КГС ВС також погодився з висновками господарських судів, зауваживши таке. Відмовляючи у задоволенні позовних вимог про зобов'язання відділу державної реєстрації вчинити певні дії, зокрема щодо скасування державної реєстрації змін до установчих документів товариства, господарські суди правильно зазначили про те, що з урахуванням вимог частини першої статті 25 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань" дії щодо внесення запису про скасування державної реєстрації змін до установчих документів мають проводитися державним реєстратором лише після отримання відповідного рішення суду, яке набрало законної сили, а тому відсутнє порушення прав позивача в цій частині позовних вимог.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73840213>

Проте, незважаючи на нові положення ГПК України, закріплені у пункті 13 частини першої статті 20, у судовій практиці ще зустрічаються спори, пов'язані з розмежуванням юрисдикції адміністративних та господарських судів у спорах щодо реєстраційних дій.

Так, у справі № 904/5857/17 ТОВ звернулося до господарського суду з позовом до державного реєстратора про визнання його дій неправомірними та скасування реєстраційних записів.

Ухвалою господарського суду, залишеною без змін постановою апеляційного господарського суду, припинено провадження у справі. Обґрунтовуючи прийняті у справі судові рішення, суди дійшли висновку, що позивач пред'явив позовні вимоги безпосередньо до державного реєстратора, ці вимоги мають самостійний характер та заявлені без вимог, спрямованих на захист корпоративних прав, а отже, такий спір не має ознак корпоративного і з урахуванням визначеної частиною другою

статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України юрисдикції адміністративних судів має розглядатися судом адміністративної юрисдикції.

ТОВ звернулося з касаційною скаргою на прийняті у справі судові рішення.

Передаючи справу на розгляд ВП ВС, КГС ВС зазначив, що позивач оскаржує судові рішення з підстав порушення судами приписів пункту 1 частини першої статті 80 ГПК України (в редакції, чинній до 15.12.2017) щодо визначення підвідомчості спору в цій справі господарському суду. Враховуючи правову позицію ВСУ, викладену в постанові від 24.05.2017 у справі № 816/1774/15 про оскарження дій державного реєстратора як суб'єкта владних повноважень та, відповідно, підпорядкування справи адміністративній юрисдикції, КГС ВС дійшов висновку, що справа містить виключну правову проблему і підлягає розгляду ВП ВС відповідно до приписів частини п'ятої та шостої статті 302 ГПК України.

Ухвалюючи *постанову від 04.09.2018 у справі 904/5857/17*, ВП ВС наголосила на тому, що спір між учасниками юридичної особи або спір учасників юридичної особи з цією юридичною особою щодо скасування запису в ЄДР є корпоративним спором і підлягає вирішенню за правилами господарського судочинства.

Вимога про визнання неправомірними дій державного реєстратора з внесення до ЄДР відомостей, щодо достовірності яких виник корпоративний спір, має похідний характер від корпоративного спору та залежить від наявності самого порушеного права, яке підлягає захисту в ефективний спосіб. Цей критерій суди, припиняючи провадження, не перевірили.

З огляду на наведене рішення судів попередніх інстанцій скасовано, а справу направлено на розгляд до місцевого господарського суду.

<http://reestr.court.gov.ua/Review/76536465>

- Імперативним приписом частини шостої статті 302 ГПК України встановлено, що справа підлягає передачі на розгляд ВП ВС у всіх випадках, коли учасник справи оскаржує судові рішення з питань порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції.

Протягом періоду, що аналізується, окрім наведеної вище постанови, ВП ВС ухвалила ще 7 постанов у корпоративних спорах, справи щодо яких були передані на її розгляд КГС ВС на підставі того, що учасник справи оскаржує судові рішення з питань порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції.

Постанова ВП ВС від 11.04.2018 у справі № 911/3704/16. У цій справі акціонер звернувся до господарського суду з позовом до ПАТ про: визнання втраченою системи реєстру власників іменних цінних паперів ПАТ; зобов'язання відповідача здійснити дії щодо відновлення реєстру власників іменних цінних паперів ПАТ. Позовні вимоги обґрунтовані втратою ТОВ системи реєстру власників іменних

цінних паперів ПАТ та невиконанням відповідачем свого обов'язку щодо відновлення реєстру власників іменних цінних паперів ПАТ.

За результатами перегляду судових рішень у зазначеній справі ВП ВС дійшла таких висновків. У справі, що розглядається, спостерігається не просто встановлення факту – втрата системи реєстру власників іменних цінних паперів. Предметом спору є порушення корпоративних прав позивача щодо участі в управлінні товариством, акціонером якого він є. При цьому фактом порушення корпоративних прав позивача є те, що відповідач всупереч прийнятому рішенням на загальних зборах акціонерів та всупереч вимогам законодавства не здійснив дій щодо відновлення реєстру власників іменних цінних паперів.

Відсутність реєстру власників іменних цінних паперів та бездіяльність емітента (відповідача) щодо відновлення такого реєстру унеможлиблює проведення загальних зборів акціонерів емітента (відповідача) та, відповідно, прийняття рішень, що стосуються діяльності та управління товариством (відповідачем), акціонером якого є позивач.

Справа, яка розглядається, пов'язана із порушенням прав позивача на участь в управлінні АТ (відповідачем), що спричинено бездіяльністю відповідача, а саме невчиненням дій із з'ясування інформації стосовно наявності документів системи реєстру і, відповідно, відновлення інформації про власників іменних цінних паперів цього випуску та системи реєстру власників іменних цінних паперів, чим порушено корпоративні права й інтереси акціонерів, зокрема позивача. Саме тому однією із вимог позивача є зобов'язання відповідача (емітента) вчинити дії, спрямовані на відновлення реєстру, адже просто встановлення факту втрати системи реєстру недостатньо для відновлення порушених прав позивача.

Справа, що розглядається, пов'язана із спором про порушені відповідачем корпоративні права позивача. Відповідно, такий спір не може бути розглянутий у порядку окремого провадження за правилами ЦПК України.

ВП ВС підтримує висновки судів попередніх інстанцій про те, що вимоги позивача мають розглядатися у порядку господарського судочинства.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73408829>

Постанова ВП ВС від 23.05.2018 у справі № 911/3494/16. Продавець звернувся до господарського суду з позовом до покупця про розірвання укладеного між ними договору купівлі-продажу (відступлення) частки в статутному капіталі ПП з розстроченням платежу. Позов обґрунтовано істотним порушенням умов зазначеного договору відповідачем, який, за твердженням позивача, не виконав свого обов'язку щодо проведення повного розрахунку за укладеним між ними

договором купівлі-продажу та не оплатив придбаної в нього частки в статутному капіталі ПП. Водночас у квітні 2018 року ПП реорганізовано у ТОВ.

ВП ВС не погодилася з висновком суду апеляційної інстанції про те, що спір у цій справі не є корпоративним і не підлягає вирішенню в порядку господарського судочинства.

Правильне визначення підвідомчості цієї справи залежить від установлення наявності або відсутності корпоративних відносин між сторонами оспорюваного договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі ПП.

Корпоративним є спір щодо створення, діяльності, управління та припинення юридичної особи – суб'єкта господарювання, якщо стороною у справі є учасник (засновник, акціонер, член) такої юридичної особи, у тому числі й той, який вибув.

ВП ВС дійшла висновку, що оскільки з переходом до відповідача прав і обов'язків щодо частки в статутному капіталі ПП на підставі укладеного з позивачем договору купівлі-продажу до нього перейшли відповідні права й обов'язки стосовно участі спільно з позивачем у діяльності та управлінні цього підприємства, то й відносини, які виникли між сторонами оспорюваного договору, за своєю правовою природою є корпоративними відносинами щодо володіння, користування й розпорядження належними сторонам корпоративними правами у цьому ПП.

Таким чином, спір у цій справі, який виник з корпоративних відносин між учасниками ПП щодо розірвання укладеного між ними договору купівлі-продажу (відступлення) частки в статутному капіталі цього підприємства, є господарсько-правовим і підлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74440210>

Постанова ВП ВС від 30.05.2018 у справі № 916/978/17. Особа-З звернулася до господарського суду з позовними вимогами до громадської організації про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників зазначеної громадської організації про внесення змін до відомостей про юридичну особу, а саме зміна додаткової інформації, керівника юридичної особи та складу підписантів, а також скасування запису про державну реєстрацію змін до установчих документів юридичної особи (зміна повного найменування, скороченого найменування та інші зміни).

За результатами перегляду касаційної скарги ВП ВС висловила таку правову позицію. З огляду на положення статті 84 ЦК України, частини п'ятої статті 63, частин першої та третьої статті 167 ГК України, Закону України "Про господарські товариства", Закону України "Про акціонерні товариства", статей 1, 19 і частин першої та шостої статті 20 Закону України "Про фермерське господарство", статей 6, 8, 19 та 21 Закону України "Про кооперацію" корпоративні відносини виникають, зокрема, у

господарських товариствах, виробничих кооперативах, фермерських господарствах, ПП, заснованих на власності двох або більше осіб.

Згідно зі статтею 3 Закону України "Про громадські об'єднання" громадські об'єднання утворюються і діють на принципах: добровільності; самоврядності; вільного вибору території діяльності; рівності перед законом; відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); прозорості, відкритості та публічності.

Відсутність майнового інтересу передбачає, що члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи).

З огляду на приписи законодавства та положення статуту громадської організації відповідач не є господарським товариством у розумінні положень статті 79 ГК України, Закону України "Про господарські товариства", а тому правовідносини між членами громадської організації та самою організацією не мають характеру корпоративних і не підпадають під регулювання пункту 4 частини першої статті 12 ГПК України (в редакції, чинній на момент подання позовної заяви).

Зважаючи на характер правовідносин у цій справі, які не є корпоративними, ВП ВС вважає, що суди першої та апеляційної інстанцій дійшли помилкових висновків про необхідність розгляду цієї справи в порядку господарського судочинства, оскільки такий приватно-правовий спір підлягає вирішенню в порядку цивільного судочинства.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74506061>

Постанова ВП ВС від 03.07.2018 у справі № 917/1345/17. ТОВ, посилаючись на приписи статті 1212 ЦК України, звернулося до господарського суду з позовом про стягнення з учасників товариства коштів, отриманих без достатньої правової підстави. Позовні вимоги мотивовані безпідставністю здійснених позивачем на користь відповідачів виплат у вигляді дивідендів як учасникам (засновникам) ТОВ через відсутність рішення загальних зборів товариства (непроведення їх).

Передаючи справу разом із касаційною скаргою ТОВ на розгляд ВП ВС, КГС ВС виходив з того, що відповідачами у цій справі є фізичні особи, які не здійснюють підприємницької діяльності, а спори за участю відповідачів – фізичних осіб повинні розглядатися у порядку цивільного судочинства. У разі задоволення позовних вимог щодо безпідставного отримання відповідачами коштів підстави для звернення до господарського суду із зазначеним позовом будуть відсутні з огляду на відсутність корпоративних відносин між позивачем та відповідачами.

У постанові за результатами розгляду відповідної касаційної скарги ВП ВС зазначила, що ця справа виникла з корпоративних відносин, пов'язаних з діяльністю юридичної особи – позивача, правами й обов'язками учасників товариства, визначеними статтею 167 ГК України, оскільки предметом спору є стягнення дивідендів, а тому він пов'язаний із господарською діяльністю товариства, внаслідок якої відбулася їх виплата. Зазначена обставина є вирішальною в розмежуванні юрисдикції та вирішенні питання про підвідомчість цієї справи.

ВП ВС погодилася з висновками судів попередніх інстанцій про те, що у разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження без достатніх правових підстав унаслідок сплати учасникам коштів як дивідендів з огляду на корпоративний характер спірних правовідносин такий спір підлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75215615>

Постанова ВП ВС від 28.08.2018 у справі № 902/458/16. ПАТ звернулося з позовом до ПрАТ та ТОВ про визнання недійсним договору купівлі-продажу майнового комплексу. Позовні вимоги мотивовані, зокрема, тим, що договір купівлі-продажу майнового комплексу, укладений між ПрАТ, ТОВ та Особою-1, вчинений з порушенням ЦК України, ГК України, Закону України "Про акціонерні товариства" та з порушенням законних інтересів ПАТ як засновника ПрАТ, оскільки ПАТ за період 2012–2015 років згоди на продаж нерухомого майна не надавало, у зборах, де могло б розглядатися питання щодо відчуження нерухомого майна, участі не брало.

Крім того, позивач зазначає, що згідно зі статтею 33 Закону України "Про акціонерні товариства" до виключної компетенції загальних зборів акціонерів належить прийняття рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого договору, перевищує 25 % вартості активів за даними останньої річної звітності, що кореспондується з пунктом 7.3 статуту ПрАТ.

Він також указує, що відповідно до статті 70 Закону України "Про акціонерні товариства" рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є його предметом, становить від 10 до 25 % вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності АТ, приймається наглядовою радою, що, у свою чергу, відображено у пункті 7.20 статуту ПрАТ, в якому зазначено, що до виключної компетенції наглядової ради належить прийняття рішення про вчинення значних правочинів.

Оскільки касатор оскаржував постанову суду апеляційної інстанції з підстав порушення правил предметної та суб'єктної юрисдикції, КГС ВС справу разом з касаційною скаргю передав на розгляд ВП ВС.

За результатами розгляду касаційної скарги ВП ВС зазначила: якщо учасник (акціонер) господарського товариства обґрунтовує позовні вимоги про визнання недійсним договору про відчуження майна цього товариства порушенням під час статутної діяльності корпоративних прав такого учасника (акціонера), то цей спір підвідомчий господарським судам незалежно від того, чи є іншим відповідачем у справі як сторона оспорюваного договору фізична особа.

Оскільки позивач має частку в статутному фонді ПрАТ, він посилається на порушення права управління товариством унаслідок відчуження за значним правочином без рішення загальних зборів майна цього товариства, отже, обґрунтовує позовні вимоги порушенням його корпоративних прав, спір є підвідомчим господарським судам.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76262613>

Постанова ВП ВС від 11.09.2018 у справі № 910/18015/17. Особі-3 та Особі-5 у 2011–2014 роках належало 1092 та 399 іменних акцій ПАТ відповідно. 10.10.2014 та 22.07.2015 загальними зборами акціонерів ПАТ прийнято рішення про розподіл прибутків цього товариства за 2011–2013 роки та за 2014 рік відповідно, якими визначено перелік осіб, які мають право на отримання дивідендів, а також встановлено строки їх виплати.

Відповідно до зазначених рішень Особі-3 було нараховано дивіденди у розмірі 95 342,85 грн, а Особі-5 – 34 836,81 грн, які залишилися не виплаченими у встановлені строки. Особа-5 померла, у зв'язку з чим її права на 399 іменних акцій ПАТ, а також на дивіденди за ними за 2011–2014 роки перейшли в порядку спадкування до дружини – Особи-3. У подальшому, з огляду на бездіяльність відповідача щодо виплат зазначених дивідендів, Особа-3 звернулася до господарського суду з позовом про стягнення невиплачених дивідендів, 3 % річних та інфляційних втрат.

За результатами розгляду касаційної скарги ВП ВС дійшла таких висновків. До особи, яка набула право на цінний папір, одночасно переходять у сукупності всі права, які ним посвідчуються (права за цінним папером), крім випадків, установлених законом або правочином (абзац перший частини першої статті 4 Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок").

Згідно з пунктом 8 частин першої статті 2 Закону України "Про акціонерні товариства" корпоративні права – це сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні АТ, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Водночас відповідно до частин першої та третьої статті 167 ГК України корпоративними правами є права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Отже, корпоративним є спір щодо створення, діяльності, управління та припинення юридичної особи – суб'єкта господарювання, якщо стороною у справі є учасник (засновник, акціонер, член) такої юридичної особи.

Відповідно до статей 1216 і 1218 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Із наведеного вбачається, що із переходом прав на 399 іменних акцій ПАТ, а також на дивіденди за ними за 2011–2014 роки, від Особи-5 до позивачки (також акціонера цього товариства) в порядку спадкування до неї перейшли й відповідні корпоративні права щодо цього АТ, у тому числі й стосовно правомочностей на отримання певної частки прибутку (дивідендів).

Таким чином, оскільки предметом спору в цій справі є стягнення з АТ на користь його акціонера – Особи-3 дивідендів за акціями, що успадковані нею від чоловіка (Особи-5), інфляційних втрат і 3 % річних, а також ураховуючи, що відповідач не оспорує обсягу майнових прав (розміру дивідендів), успадкованих позивачкою від померлого (Особи-5), та відповідний порядок їх спадкування, то цей спір за своєю правовою природою є корпоративним, адже стосується діяльності акціонерного товариства, стороною якого є акціонер цього товариства, тобто виник із корпоративних відносин і підлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76649426>

Постанова ВП ВС від 30.10.2018 у справі № 905/2445/17. Особа-6 подала позов до ПрАТ, ПАТ, приватної компанії з обмеженою відповідальністю, Фонду державного майна України, НКЦПФРУ Особи-6 засновником – акціонером ПАТ та засновником – акціонером ПрАТ, визнання недійсним рішення загальних зборів ЗАТ.

Ухвалою господарського суду припинено провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 80 ГПК України (в редакції, чинній до 15.12.2017). Постановою апеляційного господарського суду ухвалу господарського суду скасовано, справу

передано на розгляд до місцевого суду. Ухвалою КГС ВС справу разом із касаційною скаргою ПАТ на постанову апеляційного господарського суду передано до ВП ВС, оскільки постанова апеляційного суду в цій справі оскаржується з підстав порушення правил предметної юрисдикції.

За результатами розгляду касаційної скарги ВП ВС дійшла таких висновків. *Корпоративним є спір щодо створення, діяльності, управління та припинення юридичної особи – суб'єкта господарювання, якщо стороною у справі є учасник (засновник, акціонер, член) такої юридичної особи.*

Звертаючись з позовом, позивач посилався на наявність у нього прав на власні акції в організації орендарів, статусу засновника – акціонера ВАТ (ПАТ) та засновника – акціонера ПрАТ, про що й просив вирішити спір. Припиняючи провадження у справі, суд першої інстанції не навів доводів та положень процесуального законодавства, з яких би вбачалося, що такий спір, з такими вимогами та з наведених у позові підстав належить до розгляду судом іншої юрисдикції, а питання обґрунтованості вимог позивача слід вирішувати, розглядаючи спір по суті.

Натомість суд апеляційної інстанції обґрунтовано визнав передчасним висновок суду першої інстанції щодо наявності підстав для припинення провадження у справі без дослідження характеру правовідносин, у тому числі без оцінки правових підстав звернення позивача з відповідним позовом.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77969229>

● Законом України від 07.04.2015 № 289-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів" було доповнено частину першу статті 12 ГПК України пунктом 4-1, яким у господарському судочинстві запроваджено нову категорію справ – справи у спорах між господарським товариством та його посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю).

У новій редакції ГПК України, яка набула чинності 15.12.2017, цю категорію спорів збережено у виключній юрисдикції господарських судів. Водночас визначення цієї категорії спорів, наведене у пункті 12 частини першої статті 20 ГПК України, доповнено суттєвим уточненням щодо суб'єктного складу цього спору: такий позов подається в інтересах юридичної особи власником (учасником, акціонером) такої юридичної особи.

Розділ III. Захист окремих видів корпоративних прав

1. Порушення корпоративних прав – основна підстава для задоволення позову в корпоративному спорі

Згідно зі статтею 2 ГПК України метою господарського судочинства є ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави.

Стаття 15 ЦК України передбачає право кожної особи на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

За змістом наведених норм права та відповідно до усталеної практики КГС ВС право на позов у особи виникає лише тоді, коли її право, свобода чи інтерес або порушені, або невизнані, або оспорюються.

Іншими словами, навіть у разі обґрунтованого позову, але якщо жодне право особи, яка звернулася із позовом, не порушене і не оспорюється, то правових підстав для задоволення такого позову немає.

У цьому контексті КГС ВС залишив незмінною практику ВГСУ. Так, у постанові пленуму ВГСУ від 25.02.2016 № 4 "Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин" господарським судам під час вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин, було рекомендовано з'ясувати наявність в особи, яка звернулася з позовом, суб'єктивного права або законного інтересу в правовідносинах, на захист яких подано позов, а також питання про наявність чи відсутність факту їх порушення, невизнання або оспорювання.

Пленумом ВСУ в постанові від 24.10.2008 № 13 "Про практику розгляду судами корпоративних спорів" надавалися аналогічні рекомендації щодо розгляду конкретної категорії корпоративних спорів – спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів. Зокрема, Пленумом ВСУ зазначено таке: суди мають враховувати, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлено, господарський суд не має підстав для задоволення позову.

Так, *у постанові від 02.05.2018 у справі № 910/20357/16* колегія суддів КГС ВС наголосила на тому, що у спорі про визнання недійсними рішень зборів учасників товариства вирішальним є встановлення факту порушення відповідним рішенням

прав та законних інтересів позивача як учасника товариства, тобто його корпоративних прав.

КГС ВС погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що в матеріалах справи відсутні безумовні підстави для визнання недійсними рішень позачергових загальних зборів акціонерів ПрАТ. Під час розгляду справи судами попередніх інстанцій також не встановлено наявності порушення прав позивача прийняттям оскаржуваного рішення, оскільки позивача було належними чином повідомлено про час, місце та порядок денний спірних загальних зборів, запропоновані ним пропозиції були включені до порядку денного, представник позивача був присутній на спірних загальних зборах.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73761482>

У постанові від 09.10.2018 у справі № 910/2062/18 КГС ВС звернув увагу на те, що згідно з положеннями статей 2, 4, 5 ГПК України, статей 15, 16 ЦК України підставою для захисту цивільного права чи охоронюваного законом інтересу є його порушення, невизнання чи оспорення. Отож задоволення судом позову можливе лише за умови доведення позивачем відповідно до вимог процесуального законодавства обставин щодо наявності у нього відповідного права (охоронюваного законом інтересу), а також порушення (невизнання, оспорення) зазначеного права відповідачем з урахуванням належності обраного способу судового захисту.

Під час розгляду справи на підставі доводів сторін та наданих ними доказів суди не встановили обставини порушення прав позивача як засновника (колишнього засновника) приватного ВНЗ та продавця за договором через неотримання покупцем відповідного дозволу, передбаченого частиною статті 31 Закону України "Про вищу освіту". У касаційній скарзі позивач також не наводить доводів щодо безпідставного залишення судами поза увагою певних наданих ним доводів та доказів, які підтверджують порушення його корпоративних прав як колишнього засновника приватного ВНЗ у зв'язку з наведеними обставинами або позбавлення його відповідних корпоративних прав поза його волю.

Натомість суди встановили, що позивач особисто уклав договір, був присутнім на зборах, брав участь у голосуванні з усіх питань порядку денного, вніс пропозицію щодо затвердження нового перерозподілу часток у статутному капіталі приватного ВНЗ, тобто погоджувався з юридичними наслідками договору. Водночас укладення позивачем договору щодо продажу частки в статутному капіталі приватного ВНЗ (корпоративних прав) є виключним волевиявленням позивача згідно з вимогами статей 3, 6, 627 ЦК України.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77044230>

У справі № 910/2707/18 позивач також обґрунтовував свої вимоги про визнання недійсними рішень загальних зборів засновників академії та договорів купівлі-продажу часток тим, що іноземна юридична або фізична особа не може набувати прав засновника закладу вищої освіти, в тому числі шляхом придбання частки в його статутному капіталі без дозволу центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, оскільки це суперечить вимогам статті 31 Закону України "Про вищу освіту". Проте КГС ВС наголосив на тому, що *позивач звернувся з позовом у цій справі як засновник (колишній засновник) відповідно до встановленої статтею 20 ГПК України юрисдикції господарських судів щодо спору, який виник з корпоративних відносин (між засновниками юридичної особи, у тому числі засновником, який вибув) та з правочинів щодо корпоративних прав у юридичній особі. Тому для визнання недійсними відповідних договорів, а також рішення зборів позивач мав довести наявність порушення оспорюваними правочинами та рішенням його корпоративних прав у розумінні статті 167 ГК України, які підлягають захисту господарським судом у межах розгляду корпоративного спору.*

Зі змісту рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції КГС ВС вбачає, що під час розгляду справи на підставі доводів сторін та наданих ними доказів суди не встановили обставини порушення прав позивача як засновника (колишнього засновника) академії та продавця за договором купівлі-продажу частки в статутному капіталі академії через неотримання покупцем частки відповідного дозволу, передбаченого частиною третьою статті 31 Закону України "Про вищу освіту".

КГС ВС не взяв до уваги доводи позивача щодо неправильного застосування судами першої та апеляційної інстанцій положень частини третьої статті 31 Закону України "Про вищу освіту", якою передбачено необхідність отримання дозволу центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки лише у випадку утворення нового навчального закладу. Колегія суддів КГС ВС зауважила, що зазначені аргументи не спростовують наведених висновків щодо відсутності доведення позивачем під час розгляду справи судами попередніх інстанцій обставин, які свідчать про порушення його корпоративних прав внаслідок неотримання відповідного дозволу (постанова КГС ВС від 07.11.2018 у справі № 910/2707/18).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77748648>

Переглядаючи судові рішення у справі № 927/265/17 за позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників ТОВ та договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі, КГС ВС акцентував увагу на такому. Вирішуючи спір щодо визнання недійсними рішень загальних зборів, який виник з корпоративних відносин, слід виходити з того, що для визнання недійсним рішення загальних зборів

товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлено, господарський суд не має підстав для задоволення позову.

ВС погодився з висновком господарських судів про те, що позивачем не подано належних та допустимих доказів, які б підтверджували фактичне порушення його корпоративних прав у розумінні статті 167 ГК України під час проведення спірних зборів, оскільки сам позивач був ініціатором винесення питання щодо відчуження належної йому частки на розгляд зборів учасників, особисто брав участь у таких зборах та голосував (тобто реалізував належні йому корпоративні права) щодо відчуження частини належної йому частки у статутному капіталі товариства і як секретар зборів особисто підписав спірний протокол загальних зборів (постанова КГС ВС від 31.01.2018 у справі № 927/265/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71954888>

У справі № 927/699/17 позовні вимоги ґрунтувалися на тому, що прийняті рішення загальними зборами учасників ТОВ не відповідають чинному законодавству, оскільки, вирішивши питання про вихід позивача зі складу учасників ТОВ, учасники товариства не визначили вартості частини майна товариства та частини прибутку, які він має право отримати як учасник товариства при виході з нього. Колегія суддів КГС ВС у постанові за результатами розгляду касаційної скарги наголосила на тому, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлено, господарський суд не має підстав для задоволення позову.

Рішення загальних зборів учасників ТОВ відповідають нормам чинного законодавства і не порушують прав та охоронюваних законом інтересів позивача. Позивач не обґрунтував, яким чином визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства призведе до відновлення його прав, ураховуючи, що він вже не є учасником товариства, а строк виплати товариством його частки ще не настав (постанова КГС ВС від 21.03.2018 у справі № 927/699/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72938985>

У справі № 916/4139/15 акціонер ПАТ просив визнати недійсним рішення загальних зборів акціонерів, яким його відкликано з посади голови правління. У постанові за результатами розгляду касаційної скарги колегія суддів КГС ВС наголосила на тому, що, вирішуючи спір щодо визнання недійсними рішень загальних зборів, який виник з корпоративних відносин, господарський суд апеляційної інстанції правильно виходив

з того, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства з підстав, які не є безумовними згідно із законом, необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлений, господарський суд не має підстав для задоволення позову.

ВС погоджується з висновком апеляційного господарського суду про недоведеність позивачем того, яким чином рішення загальних зборів про відкликання його з посади голови правління товариства порушило його корпоративні права у розумінні статті 167 ГК України, оскільки сам позивач особисто брав участь у таких зборах.

Не встановивши порушень корпоративних прав позивача скликанням та проведенням оспорюваних загальних зборів, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про відсутність підстав для задоволення позову та визнання недійсними рішень загальних зборів товариства (постанова КГС ВС від 01.03.2018 у справі № 916/4139/15).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72568636>

У постанові КГС ВС, прийнятій за результатами перегляду судових рішень у справі № 910/22291/16, колегією суддів зазначено таке. Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів є: прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення; прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства; прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримано процедури надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації. При вирішенні питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час скликання та проведення загальних зборів, господарський суд повинен оцінити, наскільки ці порушення могли вплинути на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

Для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлено, господарський суд не має підстав для задоволення позову.

На зборах були присутні учасники товариства, які в сукупності володіють 100 % статутного капіталу товариства. Збори були правомочними приймати рішення з усіх питань порядку денного.

Відсутність доказів повідомлення учасника ТОВ про проведення спірних загальних зборів не є підставою для визнання недійсним рішення загальних зборів учасників

ТОВ з огляду на присутність його представника на зборах (постанова КГС ВС від 28.03.2018 у справі № 910/22291/16).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73081560>

У постановах від 16.05.2018 у справі № 923/567/17, від 17.07.2018 у справі № 916/2386/17, від 24.10.2018 у справі № 925/973/17, від 24.10.2018 у справі № 925/644/17 КГС ВС також акцентує увагу на тому, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлено, господарський суд не має підстав для задоволення позову.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74160410>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399194>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77364549>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77364526>

2. Захист права учасника (акціонера, члена) на участь в управлінні юридичною особою. Оскарження рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичних осіб

2.1. *Правова природа рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи*

Вивчення судової практики розгляду справ про визнання недійсними рішень загальних зборів юридичної особи засвідчив, що судді КГС ВС дотримуються єдиного розуміння правової природи таких рішень як актів ненормативного характеру, а не правочинів.

● Рішення загальних зборів є актом ненормативного характеру (індивідуальним актом), тобто офіційним письмовим документом, що породжує певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин. Підставами для визнання правового акта індивідуальної дії (ненормативного акта) незаконним (недійсним) є невідповідність вимогам чинного на час його видання (затвердження) законодавства, в тому числі Конституції України, та/або визначеній законом компетенції органу, який видав (затвердив) цей акт (постанови КГС ВС від 20.03.2018 у справі № 916/375/17, від 02.05.2018 у справі № 910/807/17, від 16.10.2018 у справі № 920/1101/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72882359>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73840213>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77247869>

- Рішення загальних зборів учасників ТОВ не є угодами в розумінні статті 41 ЦК УРСР. Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин ([постанова КГС ВС від 28.03.2018 у справі № 910/22291/16](#)).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73081560>

- Рішення загальних зборів учасників господарського товариства є актом органу управління юридичної особи, а не одностороннім правочином, оскільки приймається загальними зборами учасників, які не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства. Не є рішення загальних зборів учасників господарського товариства і договором, тому що приймається не за домовленістю всіх учасників товариства, а більшістю їх голосів ([постанова КГС ВС від 12.04.2018 у справі № 922/2688/17](#)).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73441777>

- Рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні статті 202 ЦК України. До цих рішень не можуть застосовуватися положення статей 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину, і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за статтею 216 ЦК України.

Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин ([постанови КГС ВС від 10.05.2018 у справі № 909/597/17, від 19.06.2018 у справі № 905/1833/17, від 17.07.2018 у справі № 911/1518/17, від 17.07.2018 у справі № 916/2386/17](#)).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73938738>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75110289>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399189>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399194>

- Рішення загальних зборів учасників господарського товариства є актами (офіційними документами правової чинності, що констатують (підтверджують) певні факти, події, пов'язані з діяльністю підприємств, установ чи їх структурних підрозділів).

Тобто рішення зборів учасників господарського товариства зумовлюють настання правових наслідків, спрямованих на регулювання господарських відносин, та їх не

можна ототожнювати із договором або правочином (постанова КГС ВС від 06.08.2018 у справі № 916/435/18).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75872606>

● Рішення загальних зборів учасників як вищого органу ТОВ є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин. У зв'язку з цим підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи можуть бути: невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства; порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів; позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах (постанова КГС ВС від 27.03.2018 у справі № 904/9431/15).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73097954>

Рішення загальних зборів учасників (акціонерів) та інших органів господарського товариства є актами, оскільки ці рішення зумовлюють настання правових наслідків, спрямованих на регулювання господарських відносин, і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин. Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами) (постанови КГС ВС від 21.03.2018 у справі № 927/699/17, від 12.06.2018 у справі № 908/1120/17, від 20.06.2018 у справі № 910/13036/17, від 22.08.2018 у справі № 925/715/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72938985>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74671049>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74899129>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76057599>

2.2. Безумовні підстави визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи у зв'язку з порушенням прямих вказівок закону
Вивчення практики розгляду КГС ВС спорів про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи засвідчило, що часом особи, які звертаються з таким позовом, неправильно оцінюють наявність прав, що можуть бути захищені таким способом.

Так, у постанові від 02.05.2018 у справі № 912/779/17 КГС ВС зауважив, що недотримання вимог закону та установчих документів юридичної особи під час скликання і проведення загальних зборів не може визнаватися порушенням прав тих позивачів, які не є учасниками (акціонерами, членами) цієї особи.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73840069>

У постанові КГС ВС від 20.06.2018 у справі № 927/1073/17 колегія суддів зазначила, що з моменту виходу учасник втрачає право брати участь в управлінні товариством, а отже, особою обрано неналежний спосіб захисту – визнання недійсним рішення через те, що її не було повідомлено про скликання загальних зборів.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74946846>

Законодавець визначає статус учасника товариства лише за особою, яка є власником частки у його статутному капіталі (постанова КГС ВС від 21.03.2018 у справі № 902/205/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72972175>

Водночас слід мати на увазі, що відсутність у ЄДР відомостей щодо позивача як учасника товариства, зокрема щодо поновлення його у складі учасників товариства на підставі судового рішення, не свідчить про те, що він не мав на дату прийняття загальними зборами учасників товариства спірних рішень та статусу учасника товариства (постанова КГС ВС від 04.09.2018 у справі № 915/593/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76236943>

Як зазначено КГС ВС у постанові від 12.06.2018 у справі № 908/1120/17, обов'язковою умовою надання судом правового захисту в конкретній справі є наявність відповідного порушення прав позивача саме відповідачем. Тому, посилаючись на неправомірне недопущення до реєстрації для участі у зборах, позивач мав довести як факт такого недопущення, так і неправомірність дій працівників відповідача (реєстраційної комісії), а не будь-кого іншого.

Рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами. Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74671049>

У зв'язку з цим підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи можуть бути:

- невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства (постанови КГС ВС від 20.02.2018 у справі № 925/706/17, від 27.02.2018 у справі № 918/92/17, від 18.04.2018 у справі № 912/2562/16);

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72448998>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/67857785>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72550977>

- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів (постанови від 27.03.2018 у справі № 904/6983/17, від

28.03.2018 у справі № 910/22291/16, від 03.04.2018 у справі № 908/3332/16, від 03.04.2018 у справі № 914/758/17, від 02.05.2018 у справі № 905/1076/17, від 02.05.2018 у справі № 910/807/17, від 10.05.2018 у справі № 906/592/17, від 14.06.2018 у справі № 912/2196/17, від 19.06.2018 у справі № 906/922/17, від 17.07.2018 у справі № 910/19401/17);

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73160525>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73081560>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73160676>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73160763>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73840101>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73840213>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73938513>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74991726>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74811729>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399196>

- позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах (постанови КГС ВС від 08.05.2018 у справі № 916/772/17, від 08.05.2018 у справі № 906/380/15, від 15.08.2018 у справі № 912/3850/17, від 11.09.2018 у справі № 911/3872/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73901331>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73902903>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76057572>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76493082>

Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів у зв'язку з порушенням прямих вказівок закону є:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення або у разі неможливості встановлення наявності кворуму (статті 59, 60 Закону України "Про господарські товариства", статті 41, 42 Закону України "Про акціонерні товариства", стаття 15 Закону України "Про кооперацію") (постанови КГС ВС від 21.02.2018 у справі № 910/31909/15, від 14.03.2018 у справі № 915/1073/16, від 20.03.2018 у справі № 910/12262/17, від 21.03.2018 у справі № 927/524/17, від 27.03.2018 у справі № 925/869/16, від 28.03.2018 у справі № 911/1529/17, від 18.04.2018 у справі № 917/1375/16, від 25.04.2018 у справі № 912/1673/17, від 25.04.2018 у справі № 908/390/17, від 02.05.2018 у справі № 918/373/17, від 02.05.2018 у справі № 911/190/17, від 20.06.2018 у справі № 910/13036/17, від 17.07.2018 у справі № 911/1518/17);

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72428795>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72822680>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72854195>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72940321>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73003031>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73081592>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73596753>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73761515>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73730411>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73840252>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74899129>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399189>

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (частина шоста статті 42 Закону України "Про акціонерні товариства");

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного, на розгляд яких не було отримано згоди усіх присутніх на загальних зборах (частина п'ята статті 61 Закону України "Про господарські товариства") (*постанова КГС ВС від 23.05.2018 у справі № 914/1567/17*);

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74346046>

- відсутність протоколу загальних зборів ТОВ (частина шоста статті 60 Закону України "Про господарські товариства");

- відсутність протоколу загальних зборів АТ, підписаного головою і секретарем зборів (стаття 46 Закону України "Про акціонерні товариства").

Проте встановлення окремих порушень під час скликання та проведення загальних зборів учасників юридичних осіб не призводить до обов'язкового визнання недійсним рішення таких зборів. Наприклад, відсутність доказів повідомлення учасника про скликання загальних зборів не є підставою для визнання недійсними рішень таких зборів, якщо буде встановлено присутність учасника (його представника) на оспорюваних загальних зборах (*постанови КГС ВС від 28.03.2018 у справі № 910/22291/16, від 03.04.2018 у справі № 916/3071/16*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73081560>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73160677>

У *постанові від 16.05.2018 у справі № 916/2241/17* КГС ВС зазначив, що несвоєчасне повідомлення про скликання загальних зборів компанії не свідчить про порушення прав позивача, зважаючи на його присутність на цих зборах. Не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74125766>

Поряд з цим, навіть якщо учасник (акціонер) був присутній на загальних зборах юридичної особи, але не зміг завчасно належним чином підготуватися до розгляду порядку денного, таке рішення належить визнавати недійсним. Так, у [ПОСТАНОВІ ВІД 12.04.2018 у справі № 914/1968/16](#) КГС ВС, здійснивши аналіз положень статей 35, 41, 42, 46 Закону України "Про акціонерні товариства", дійшов такого висновку. Обов'язковою умовою повідомлення про скликання загальних зборів юридичної особи є одночасна наявність у такому повідомленні інформації про час, місце проведення зборів та інформації про питання, що будуть винесені на розгляд зборів (порядок денний).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73410612>

Відповідно до частини першої статті 36 Закону України "Про акціонерні товариства" від дати надіслання повідомлення про проведення загальних зборів до дати проведення загальних зборів АТ повинно надати акціонерам можливість ознайомитися з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного, за місцезнаходженням товариства у робочі дні, робочий час та в доступному місці, а в день проведення загальних зборів – також у місці їх проведення. У повідомленні про проведення загальних зборів вказуються конкретно визначене місце для ознайомлення (номер кімнати, офісу тощо) та посадова особа товариства, відповідальна за порядок ознайомлення акціонерів з документами.

Частиною другою статті 37 Закону України "Про акціонерні товариства" передбачено, що акціонер до проведення зборів за запитом має можливість в порядку, визначеному статтею 36 цього Закону, ознайомитися з проектом (проектами) рішення з питань порядку денного.

Частиною першою статті 38 зазначеного Закону визначено, що кожний акціонер має право внести пропозиції щодо питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів АТ, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства, кількість яких не може перевищувати кількісного складу кожного з органів.

Рішення загальних зборів юридичної особи можуть бути визнані недійсними в судовому порядку в разі недотримання процедури їх скликання, встановленої статтею 35 Закону України "Про акціонерні товариства". Права учасника (акціонера, члена) юридичної особи можуть бути визнані порушеними внаслідок недотримання вимог закону про скликання і проведення загальних зборів, якщо він не зміг взяти участь у загальних зборах, належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, зареєструватися для участі у загальних зборах тощо.

Оскільки позивач не зміг належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, адже вплив акціонера на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про те, що порушення внаслідок недотримання вимог закону під час скликання загальних зборів є підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів, прийнятих за результатами розгляду пунктів 4, 5, 8, 9, 15, 18, 21 порядку денного позачергових загальних зборів акціонерів ПАТ.

Окрім того, у наведеній постанові викладена правова позиція про те, що судом можуть бути визнані недійсними лише ті рішення загальних зборів, які порушують права учасника (акціонера). Проте суд не має підстав визнавати недійсними рішення, прийняті з інших питань порядку денного загальних зборів, якщо позивачем не доведено, що вони порушують його права та законні інтереси. Аналогічна правова позиція сформульована у постановах КГС ВС від 27.03.2018 у справі № 904/9431/15, від 12.04.2018 у справі № 914/1968/16, від 17.04.2018 у справі № 920/888/17, від 17.04.2018 у справі № 922/1671/16).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73097954>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73410612>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73441769>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73730364>

Прийняття рішення методом опитування не звільняє ТОВ від обов'язку дотримуватися порядку скликання та проведення загальних зборів, установлених статтею 61 Закону України "Про господарські товариства" (постанови КГС ВС від 19.06.2018 у справі № 904/9818/17, від 19.06.2018 у справі № 905/1833/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74811604>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74811604>

Здійснений аналіз судової практики КГС ВС щодо розгляду справ досліджуваної категорії засвідчив, що судді КГС ВС дотримуються єдиної правової позиції: акціонеру (учаснику, члену) юридичної особи не може бути відмовлено у задоволенні вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів тільки з мотивів недостатності його голосів для зміни результатів голосування. Вплив акціонера (учасника, члена) на прийняття рішення загальними зборами юридичної особи не обмежується лише голосуванням (постанови КГС ВС від 06.03.2018 у справі № 907/167/17, від 27.03.2018 у справі № 904/6983/17, від 25.04.2018 у справі № 904/6965/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72645204>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73160525>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73699936>

2.3. Інші порушення, допущені під час скликання та проведення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи

Вивчення судової практики розгляду спорів про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи засвідчило, що господарські суди враховують, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень.

Безумовні підстави визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи описано у попередньому підрозділі. Вирішуючи питання про недійсність рішення загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час скликання та проведення таких зборів, господарський суд повинен оцінити, як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення (*постанови КГС ВС від 30.05.2018 у справі № 910/3737/17, від 10.10.2018 у справі № 916/1553/17*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74459366>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77257181>

Так, у *постанові від 22.08.2018 у справі № 910/11250/17* суд касаційної інстанції погодився з твердженнями суду апеляційної інстанції про те, що однією з обов'язкових умов, необхідних для визнання рішень загальних зборів відповідача недійсними, є порушення у зв'язку з їх прийняттям прав і охоронюваних законом інтересів акціонера – позивача у справі. *Якщо ж за результатами розгляду справи факту такого порушення не встановлено, у господарського суду відсутні правові підстави для задоволення позову.*

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76057594>

Окрім того, не підлягають задоволенню позовні вимоги про захист права, яке може бути порушене у майбутньому і щодо якого невідомо, чи буде воно порушене (*постанова КГС ВС від 24.10.2018 у справі № 925/644/17*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77364526>

У справі № 916/2386/17 з огляду на обставини справи колегія суддів погодилася з висновками суду апеляційної інстанції про те, що *лише відсутність цивільно-правової угоди про відступлення частки третім особам не може бути безумовною підставою для визнання рішення недійсним, а спірні рішення загальних зборів засновників ТОВ не порушують прав та/або охоронюваних законом інтересів позивача як засновника (учасника) товариства, у зв'язку з чим суд апеляційної інстанції правильно відмовив у задоволенні позовних вимог* (*постанова КГС ВС від 17.07.2018 у справі № 916/2386/17*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399194>

Незгода акціонера (учасника, члена) юридичної особи з прийнятими рішеннями загальних зборів цієї юридичної особи не може бути підставою для визнання таких рішень загальних зборів недійсними (постанови КГС ВС від 16.05.2018 у справі № 923/567/17, від 24.10.2018 у справі № 925/973/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74160410>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77364549>

Зазначення в повідомленні про проведення позачергових зборів ПАТ адреси місцезнаходження акціонера, який скликає ці збори, як місця, де можна ознайомитися з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного позачергових загальних зборів, не є підставою для визнання недійсними спірних рішень позачергових загальних зборів акціонерів та не свідчить про обмеження права акціонерів на ознайомлення з такими документами (постанова КГС ВС від 20.06.2018 у справі № 908/2905/16).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74991727>

Водночас рішення, прийняті за наслідками розгляду питань, викладених у порядку денному так, що це унеможливило усвідомлення акціонером суті питання, яке пропонувалося розглянути на загальних зборах акціонерів (наприклад, "Різне", "Організаційні питання" тощо), повинні визнаватися недійсними (постанова КГС ВС від 02.05.2018 у справі № 912/3133/16).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73761684>

3. Спори, пов'язані із захистом права учасника (акціонера) товариства на отримання частини прибутку товариства (дивідендів)

Право учасників господарських товариств брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди) закріплено у статті 116 ЦК України, яка є загальною нормою. Детально такі правовідносини врегульовано нормами спеціальних законів.

Питанням реалізації права акціонера на отримання частини прибутку товариства присвячено розділ VI Закону України "Про акціонерні товариства". Зокрема, законодавцем встановлено, що виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів АТ у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів.

Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту АТ у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року.

У разі прийняття загальними зборами рішення щодо виплати дивідендів у строк, менший ніж передбачений абзацом першим цієї частини, виплата дивідендів здійснюється у строк, визначений загальними зборами.

Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами АТ.

Регулювання правовідносин, пов'язаних з виплатою дивідендів у ТОВ, з 1991 року здійснювалося відповідно до положень Закону України "Про господарські товариства". Цим Законом було закріплено право учасника ТОВ на отримання частини прибутку товариства. Також законодавець відніс до компетенції загальних зборів учасників товариства затвердження порядку розподілу прибутку, строку та порядку виплати частки прибутку (дивідендів).

З набуттям чинності 17.06.2018 Законом України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" досліджувані правовідносини у ТОВ набули детального регулювання. Так, законодавцем вже передбачено строки виплати дивідендів: виплата дивідендів здійснюється у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття рішення про їх виплату, якщо інший строк не встановлений статутом товариства або рішенням загальних зборів учасників.

Крім того, на відміну від імперативної вимоги законодавця про виплату дивідендів у АТ лише у грошовій формі, у ТОВ дивіденди виплачуються коштами, якщо інше не встановлено одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства.

Новим Законом встановлено і положення про обмеження виплати дивідендів, яке вже тривалий час було передбачено Законом України "Про акціонерні товариства". З огляду на нормативно-правове регулювання правовідносин, пов'язаних з виплатою дивідендів учасникам (акціонерам) господарських товариств, у судовій практиці сформувалася єдина правова позиція стосовно того, що право акціонера (учасника) на отримання затверджених товариством дивідендів у строки, зазначені у рішенні загальних зборів акціонерів (учасників), є безумовним.

Так, у *постанові КГС ВС від 17.01.2018 у справі № 910/11316/17* колегія суддів наголошує на тому, що з прийняттям товариством рішення про виплату дивідендів та встановленням у такому рішенні строків проведення розрахунків з учасником (акціонером) у товариства виникає обов'язок виплати дивідендів без будь-яких додаткових умов у встановлений у рішенні загальних зборів строк.

ВС визнав необґрунтованими доводи товариства про те, що право на отримання дивідендів повинно бути реалізоване акціонером, а зобов'язання емітента з виплати частини прибутку (дивідендів) акціонеру виникає під час реалізації акціонером наданого права, з огляду на те, що акціонер не зобов'язаний звертатися до

товариства із заявою про виплату дивідендів, оскільки положеннями чинного законодавства такого обов'язку не встановлено.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71659611>

У постанові КГС ВС від 31.01.2018 у справі № 910/8399/17 зауважується, що ні в статті 117 ЦК України, ні у статті 29 Закону України "Про акціонерні товариства", ні у статуті ПАТ не закріплено такого обов'язку акціонера як звернення до товариства з вимогою про виплату йому дивідендів після прийняття зборами рішення про виплату цих дивідендів. Натомість зі змісту частини другої статті 30 Закону України "Про акціонерні товариства" вбачається, що з моменту прийняття рішення загальними зборами виплата дивідендів акціонеру стає обов'язком цього товариства, належне виконання якого покладається саме на це товариство і не залежить від будь-яких дій акціонера.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71954797>

Аналіз судової практики засвідчив також єдність правових позицій судів у тому, що учасник, який вийшов з ТОВ, має право на отримання дивідендів, затверджених до моменту його виходу.

Колегія суддів КГС ВС у постанові від 23.05.2018 у справі № 908/1027/17 дійшла висновку, що невиплата товариством таких дивідендів учаснику прирівнюється до порушення його права на мирне володіння майном (рішення ЄСПЛ у справах "Брумареску проти Румунії", "Пономарьов проти України", "Агрокомплекс проти України").

Скасування загальними зборами товариства попереднього рішення про виплату учаснику товариства дивідендів після його виходу і втрати ним права голосу на загальних зборах є порушенням його законних очікувань щодо ефективного здійснення свого "права власності" (що є несправедливим) та призводить до зловживання іншими учасниками товариства своїми правами на прийняття рішення щодо прав учасника, який вийшов, без врахування його голосу (що є нерозумним та несправедливим).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74411401>

КГС ВС у постанові від 23.05.2018 у справі № 908/660/17 зазначив, що право на отримання частини прибутку (дивідендів) пропорційно частці кожного з учасників мають особи, які є учасниками товариства на початок строку виплати дивідендів.

У цій же постанові колегія суддів наголошує на тому, що виплата позивачу вартості частини майна товариства, пропорційної його частині у статутному капіталі, у зв'язку з його виходом з товариства не є підставою для відмови у виплаті позивачу дивідендів, щодо виділення яких було прийняте рішення загальних зборів учасників ТОВ на час його участі в товаристві.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74378042>

Єдність правових позицій суддів КГС ВС спостерігається і у встановленні наслідків за порушення строків виплати дивідендів.

Згідно з положеннями ГК України, ЦК України, законів України "Про акціонерні товариства", "Про господарські товариства" та прийнятим товариством рішенням про виплату дивідендів у нього виникло зобов'язання зі сплати коштів – виплата дивідендів, а отже, зобов'язання зі сплати дивідендів є грошовим зобов'язанням. З огляду на норми ЦК України грошове зобов'язання може виникати між сторонами не тільки із договірних відносин, а й з інших підстав, передбачених цивільним законодавством. Будь-яке зобов'язання, яке зводиться до сплати грошей, є грошовим зобов'язанням незалежно від правових підстав його виникнення і в разі його порушення підлягає застосуванню частина друга статті 625 ЦК України (*постанова КГС ВС від 17.01.2018 у справі № 910/11316/17*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74378042>

За змістом частини другої статті 625 ЦК України нарахування інфляційних втрат на суму боргу та 3 % річних входять до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання. Такі нарахування є способом захисту майнового права та інтересу кредитора, що полягає у відшкодуванні його матеріальних втрат від знецінення коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації від боржника, який користувався коштами, що належали до сплати кредиторів (*постанови КГС ВС від 31.01.2018 у справі № 910/8399/17, від 20.06.2018 у справі № 910/21812/17*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71954797>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74899132>

У *постанові від 23.05.2018 у справі № 908/660/17* колегія суддів КГС ВС наголосила на тому, що наслідки прострочення боржником грошового зобов'язання у вигляді інфляційних нарахувань та трьох процентів річних не вважаються санкціями, а є способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації від боржника за користування утримуваними ним коштами, що належали до сплати кредиторів. Ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74378042>

Слід зазначити, що такі правові висновки суддів КГС ВС узгоджуються з більш загальним висновком ВП ВС, викладеним у *постанові від 10.04.2018 у справі № 910/10156/17* стаття 625 ЦК України поширює свою дію на всі види грошових

зобов'язань. У цій постанові ВП ВС погодилася з висновком, викладеним у постанові ВСУ від 01.06.2016 у справі № 910/22034/15.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73627931>

До спорів про стягнення несплачених дивідендів застосовується загальна позовна давність у три роки (постанова КГС ВС від 18.07.2018 у справі № 908/1846/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75429602>

У разі якщо дивіденди будуть сплачені у надмірному розмірі (наприклад, без вирахування податків), товариство має право звернутися до господарського суду з позовом про стягнення безпідставно отриманих коштів. Так, у постанові від 25.04.2018 у справі № 904/7262/17 з огляду на положення статей 11, 509, 1212 ЦК України КГС ВС дійшов висновку про наявність правових підстав для задоволення позову про стягнення з учасника ТОВ на користь ТОВ безпідставно отриманих коштів (суми податків, яка була безпідставно виплачена учаснику разом з дивідендами).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73793090>

4. Спори, пов'язані з проведенням аудиторської перевірки діяльності юридичної особи

Вирішуючи спори за позовами учасників ТОВ чи ТДВ або акціонерів, що у сукупності володіють більш як 10 відсотками акцій, про спонукання товариства провести аудиторську перевірку його діяльності та звітності згідно зі статтями 146, 162 ЦК України, частиною другою статті 63 Закону України "Про господарські товариства", частиною п'ятою статті 75 Закону України "Про акціонерні товариства", господарським судам потрібно враховувати, що передбачене зазначеними статтями право учасників (акціонерів) спрямоване на контроль діяльності виконавчого органу, а тому є складовою права на управління товариством в установленому законом і установчими документами порядку (постанови КГС ВС від 14.02.2018 у справі № 910/783/17, від 29.05.2018 у справі № 921/505/17-г/18; пункт 2.34 постанови пленуму ВГСУ від 25.02.2016 № 4 "Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин").

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72253399>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74411292>

Колегія суддів КГС ВС у постанові від 29.05.2018 у справі № 921/505/17-г/18п зазначила, що право учасника товариства звернутися із вимогою про проведення аудиторської перевірки річної фінансової звітності товариства не залежить ні від бажання самого товариства (його посадових осіб) проводити чи не проводити перевірку, ні від доцільності чи відсутності доцільності проведення такої перевірки, наявності вже проведених перевірок, натомість обов'язок товариства забезпечити

аудитору можливість провести перевірку виникає відповідно до прямої вказівки закону (така ж правова позиція викладена і у постановах КГС ВС від 14.02.2018 у справі № 910/783/17, від 27.06.2018 у справі № 921/546/17-г/1).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74411292>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72253399>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75082277>

Порядок пред'явлення учасниками вимоги про проведення аудиторської перевірки визначається статутом товариства. За відсутності відповідних положень у статуті товариства господарські суди повинні брати до уваги, що організаційне забезпечення аудиторської перевірки діяльності та звітності товариства на вимогу його учасників, зокрема укладення договору з аудитором (аудиторською фірмою), надання аудиторів необхідних документів тощо, здійснюється товариством в особі виконавчого або іншого органу, уповноваженого на це статутом, а не учасниками товариства.

Строки розгляду господарським товариством вимог його учасників про проведення аудиторської перевірки визначаються статутом товариства. Якщо у статуті відповідні положення відсутні, господарським судам слід виходити з розумних строків, необхідних для розгляду та виконання таких вимог.

У згаданій постанові у справі № 921/505/17-г/18 колегія суддів КГС ВС акцентувала увагу на тому, що ТОВ, зазначаючи про те, що учасник товариства може реалізувати своє право на управління товариством шляхом ознайомлення з існуючими висновками аудиторів, помилково ототожнює поняття "одержання інформації про діяльність товариства", яке закріплено в пункті "г" частини першої статті 10 Закону України "Про господарські товариства", з поняттям "призначення на його вимогу аудиторської перевірки діяльності товариства", яке визначено у частинах третій та четвертій статті 146 ЦК України як право позивача на управління товариством.

Поряд з цим КГС ВС з огляду на положення статей 9, 17 Закону України "Про аудиторську діяльність" та статті 363 ГК України дійшов висновку, що повноваження стосовно організаційного забезпечення аудиторської перевірки діяльності та звітності товариства на вимогу його учасників (акціонерів), зокрема укладення договору з аудитором (аудиторською фірмою), надання аудиторів відповідних документів та інше забезпечення роботи аудитора, здійснюється товариством в особі виконавчого або іншого органу, уповноваженого на це статутом, а не учасниками (акціонерами) товариства.

Ані чинним законодавством, ані статутом товариства позивачу як учаснику товариства не надано повноважень щодо вибору аудитора.

Статутом ТОВ не визначено аудиторської фірми, яка проводить аудиторську перевірку, а тому відповідно до вимог закону такі повноваження належать виконавчому органу товариства.

Вимога учасника провести аудиторську перевірку за участю визначеного ним аудитора порушує право товариства на вільний вибір аудитора. З огляду на це така вимога є необґрунтованою, оскільки не передбачена ні чинним законодавством, ні статутом товариства.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74411292>

У постанові від 14.02.2018 у справі № 910/783/17 КГС ВС наголосив на тому, що стаття 75 Закону України "Про акціонерні товариства" є імперативною для товариства у разі відповідної вимоги акціонера, який є власником більше ніж 10 відсотків акцій товариства. Право акціонера вимагати проведення аудиту в цьому випадку не залежить від бажання самого товариства чи його посадових осіб або від доцільності проведення такої перевірки, натомість обов'язок товариства забезпечити аудитору можливість провести перевірку виникає відповідно до прямої вказівки закону.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72253399>

Ухилення товариства від надання документів, необхідних для проведення аудиторської перевірки, та інформації щодо дати початку аудиторської перевірки, ініційованої акціонером, суперечить частині шостій статті 75 Закону України "Про акціонерні товариства" і, відповідно, порушує реалізацію акціонером його корпоративного права на управління товариством, яке підлягає захисту в судовому порядку (аналогічна правова позиція висловлена і у постанові КГС ВС від 27.06.2018 у справі № 921/546/17-г/14).

Водночас відповідно до пункту 2 частини третьої статті 18 Закону України "Про аудиторську діяльність" аудитор має право отримувати не всі документи господарюючого суб'єкта, а лише ті, що мають відношення до предмета перевірки (*постанова КГС ВС від 27.06.2018 у справі № 921/546/17-г/14*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75082277>

5. Оскарження учасником (акціонером) правочинів, укладених виконавчим органом юридичної особи з третіми особами

Характерною ознакою спорів про визнання недійсними правочинів, укладених виконавчим органом юридичної особи з третіми особами, є те, що їх вирішення стосується не лише інтересів юридичних осіб та учасників (акціонерів) цих юридичних осіб, але й торкається інтересів третіх осіб і впливає на стабільність цивільного обігу в цілому. Саме на захисті стабільності цивільного обігу стоїть і чинне законодавство. Зокрема, у статті 92 ЦК України закріплено положення про те,

що у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили. Проте це загальне правило має виняток, до якого воно не застосовується: третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Обов'язок з доведення існування такої обставини законодавцем покладено на саму юридичну особу. На цьому акцентується увага і у постановвах КГС ВС.

Так, ВС зазначено, що дефекти в компетенції, обов'язі повноважень виконавчого органу товариства, коли цей орган вступає в правовідносини із третіми особами, можуть залежати від дефектів реалізації учасниками товариства корпоративних прав. У такому випадку дефекти волі товариства, обмеження повноважень його виконавчого органу можуть перебувати поза межами розумного контролю з боку третьої особи, не викликаючи в третьої особи обґрунтованих сумнівів у правомірності дій виконавчого органу товариства.

Обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи набуває юридичної сили для третьої особи в тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема достеменно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це. Тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці третьої особи несе юридична особа (така правова позиція викладена у постановвах КГС ВС від 08.05.2018 у справі № 913/399/15, від 05.06.2018 у справі № 916/2084/17, від 19.06.2018 у справі № 908/4550/15).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73938510>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74691793>

З огляду на оціночну конструкцію, використану в статті 92 ЦК України, саме судом здійснюється оцінка добросовісності дій контрагента юридичної особи за оспорюваним правочином.

У розумінні статті 92 ЦК України інші сторони договору під час його укладення та підписання повинні були пересвідчитися, що особа, яка фактично підписувала договір від імені ТОВ, дійсно є його директором, що вони або не здійснили, або свідомо підписували договір з представником без належних повноважень від іншої сторони цього договору. Таким чином, колегія суддів вважає, що треті особи не могли не знати про обмеження повноважень щодо представництва особою, яка фактично підписувала спірний договір від ТОВ, тому для цих осіб такі обмеження мають юридичну силу (постанова КГС ВС від 11.06.2018 у справі № 916/613/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74991657>

Спірний договір був підписаний однією особою, яка була одночасно керівником обох підприємств, між якими укладено цей договір. Директор третьої особи знав про те, що директор ТОВ не мав права на розпорядження майном товариства та укладення спірного правочину на суму, що перевищує зазначену в статуті (постанова КГС ВС від 02.05.2018 у справі № 923/20/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74160438>

Якщо договір містить умову (пункт) про підписання його особою, яка діє на підставі статуту підприємства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи, то наведене свідчить про обізнаність іншої сторони цього договору з таким статутом (іншим документом) у частині, яка стосується відповідних повноважень, і в такому разі суд не може брати до уваги посилання цієї сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень представника її контрагента (постанова КГС від 12.06.2018 у справі № 927/976/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74670250>

Закон не установлює виключного переліку обставин, які свідчать про недобросовісність чи нерозумність дій третьої особи у відносинах із юридичною особою. Тому з огляду на загальні засади здійснення цивільних прав (стаття 12 ЦК України) висновок про добросовісність поведінки третьої особи залежить від того, чи відповідало укладення договору її внутрішній волі, чи бажала третя особа реального настання правових наслідків, що обумовлені договором, і чи настали такі наслідки насправді. Таким чином, підлягає оцінці не лише поведінка третьої особи до та в момент укладення оспорюваного договору, але й після його укладення, зокрема чи виконала третя особа свої обов'язки за договором, у який спосіб, як у подальшому третя особа розпорядилася одержаним за оспорюваним договором, чи не було залучення третьої особи до участі в укладенні договору формальною дією, спрямованою на подальше відчуження предмета договору з метою протиправного позбавлення юридичної особи права власності на майно (постанова КГС ВС від 19.06.2018 у справі № 908/4550/15).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74991657>

Чинне законодавство прямо не визначає кола осіб, які можуть бути позивачами у справах, пов'язаних з визнанням правочинів недійсними. З аналізу положень статті 16 ЦК України та статті 4 ГПК України, крім учасників правочину (сторін за договором), а в передбачених законом випадках – прокурора, державних та інших органів, позивачем у справі може бути будь-яке підприємство, установа, організація, а також фізична особа, чії права та охоронювані законом інтереси порушує цей правочин.

Окрім того, відповідно до частини третьої статті 215 ЦК України якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин). Зазначеною нормою передбачено можливість оскарження правочину зацікавленою особою, яка не є стороною договору.

За змістом пункту 3 частини першої статті 20 ГПК України (пункт 4 частини першої статті 12 у попередній редакції ГПК України) господарським судам підвідомчі справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів.

Тобто незалежно від суб'єктного складу, якщо учасник (акціонер) господарського товариства обґрунтовує відповідні позовні вимоги порушенням його корпоративних прав, такий спір підвідомчий господарським судам.

Так, у [постанові від 12.06.2018 у справі № 927/976/17](#) колегія суддів КГС ВС наголосила на тому, що *аналіз норм чинного законодавства свідчить про те, що акціонер (учасник) товариства може оспорити договір, вчинений господарським товариством, якщо обґрунтує відповідні позовні вимоги порушенням його корпоративних прав (аналогічний висновок висловлено і у [постанові КГС ВС від 16.05.2018 у справі № 916/2872/16](#)).*

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74670250>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74203805>

Звертаючись з позовом у зазначеній справі, позивач послався на те, що спірний контракт порушує його корпоративні права на управління товариством, оскільки сума контракту перевищує суму, на яку директор товариства має повноваження укладати правочини, а рішення загальних зборів товариства про погодження укладення контракту та надання повноважень керівнику товариства не приймалося. Позивач як учасник, якому належить 80 % статутного фонду товариства, має беззаперечне право на участь в управлінні товариством шляхом прийняття участі у загальних зборах учасників товариства, а отже, має право на оспорювання контракту, укладеного товариством, враховуючи те, що укладення такого контракту похідним від прийняття учасниками товариства рішення про надання згоди директору на укладення контракту.

У [постанові від 06.06.2018 у справі № 908/1029/16](#) КГС ВС зазначив, що *особа, яка володіє корпоративними правами, має право очікувати від їх реалізації, зокрема,*

матеріальне благо, не може бути обмежена у судовому захисті своїх прав; має право будь-яким не забороненим способом захищати свої права і свободи від порушення і протиправних посягань.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74691763>

У постанові від 02.05.2018 у справі № 923/20/17 КГС ВС не погодився з висновками апеляційного господарського суду про те, що спірний договір не порушує корпоративних прав, оскільки позивач як учасник товариства не наділений суб'єктивним правом на здійснення повноважень власника майна.

Укладення директором товариства спірного договору, сума якого перевищує визначену в статуті суму, вчинено з порушенням корпоративних прав учасника на управління справами товариства, які полягають у наданні дозволу учасниками товариства, оформленого рішенням загальних зборів учасників, на укладення значного правочину, пов'язаного з розпорядженням майном товариства, вартість якого перевищує 300 000 грн. Крім того, укладення спірного договору, за яким товариство безоплатно відступило свої майнові права вартістю 670 900,00 грн, призвело до погіршення майнового стану товариства та впливає на права позивача як учасника з часткою у статутному капіталі товариства в розмірі 50 % під час розподілу прибутку товариства (з одержанням своєї частки) від господарської діяльності товариства.

Зважаючи на викладене, колегія суддів погодилася з висновком місцевого господарського суду про те, що *спірний правочин вчинено з порушенням корпоративних прав позивача як учасника товариства з часткою в статутному капіталі товариства в розмірі 50 % на управління справами товариства.*

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74160438>

Отже, акціонер (учасник) товариства може оспорити договір, вчинений господарським товариством, якщо обґрунтує відповідні позовні вимоги порушенням його корпоративних прав.

Водночас особа, права якої порушено, може скористатися не будь-яким, а конкретним способом захисту свого права. Під способами захисту суб'єктивних цивільних прав розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на порушника.

З огляду на це колегія суддів КГС ВС у постанові від 30.05.2018 у справі № 906/724/17 підтримала позицію судів попередніх інстанцій про відмову в задоволенні позову про визнання недійсним договору купівлі-продажу. Позивач обґрунтовував свої вимоги тим, що внаслідок укладення оспорюваного правочину порушено його корпоративні права. Крім того, він вказував на продаж за спірним договором майна

товариства за відсутності відповідного рішення уповноваженого органу ПрАТ (рішення загальних зборів товариства).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74670269>

Водночас господарськими судами встановлено, що зазначені твердження не відповідають дійсності, оскільки згідно з протоколом засідання правління товариства членами правління одностайно прийнято рішення про продаж приміщення та обладнання за залишковою вартістю.

На виконання рішення укладено оспорюваний договір, який підписано головою правління товариства. При цьому відповідно до статуту товариства голова правління має право без доручення здійснювати дії від імені товариства; він уповноважений керувати справами товариства і виконувати рішення правління та вищого органу товариства, представляти товариство в його відносинах з іншими юридичними особами, вести переговори та укласти угоди від імені товариства, організувати ведення протоколів засідань правління.

До компетенції вищого органу товариства належить, зокрема, затвердження угод, укладених на суму, що перевищує 10 % статутного фонду товариства. ВС погодився з висновками попередніх інстанцій про те, що для укладення оспорюваного договору, ціна якого становить менше ніж 10 % статутного фонду товариства, затвердження вищого органу ПрАТ не є обов'язковим.

Крім того, господарськими судами встановлено, що позивач на день звернення до суду з позовною заявою про визнання недійсним спірного договору не мав статусу акціонера ПрАТ.

Окрему увагу слід приділити деяким аспектам визнання недійсними значних правочинів та правочинів із заінтересованістю.

Колегія суддів КГС ВС у постанові від 16.05.2018 у справі № 916/2872/16 погодилася з висновками судів попередніх інстанцій про те, що спостерігався факт існування заінтересованості у вчиненні між відповідачами спірного договору купівлі-продажу. ПрАТ не було дотримано порядку узгодження наглядовою радою АТ укладення цього правочину відповідно до вимог статті 71 Закону України "Про акціонерні товариства", у зв'язку з чим спірний договір укладено з порушенням положень зазначеної норми закону. Крім того, спірний договір з боку ТОВ було підписано фізичною особою, яка загальними зборами акціонерів була обрана членом наглядової ради ПрАТ. Відсутність доказів повідомлення цією особою наглядової ради про наявність ознак заінтересованості в укладенні спірного договору чи припинення повноважень нею в наглядовій раді товариства також підтверджує укладення цього договору з порушенням вимог Закону України "Про акціонерні товариства". Наведене є підставою для визнання правочину згідно із зазначеними

нормами закону (статті 203, 215 ЦК України, стаття 72 Закону України "Про акціонерні товариства") недейсним. Спiрний правочин порушив iнтереси позивача як акціонера, оскільки вартість його акцій залежить від розміру активів товариства, які воно внаслідок оспорюваного правочину неправомірно відчужило.

Водночас, враховуючи, що господарськими судами у справі встановлено, що відповідно до приписів частини першої статті 71 Закону України "Про акціонерні товариства" особами, заінтересованими у вчиненні спірного правочину, був увесь склад наглядової ради (рішенням загальних зборів акціонерів товариства склад наглядової ради був визначений у кількості двох осіб), наявність рішення наглядової ради жодним чином не впливає на правомірність спірного правочину, оскільки в такому випадку згідно з частиною другою статті 71 зазначеного Закону питання про вчинення спірного правочину мало бути винесено на розгляд загальних зборів.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74203805>

У постанові від 28.02.2018 у справі № 910/2822/16 КГС ВС зазначив, що судами попередніх інстанцій встановлено, що спірний договір купівлі-продажу укладено ПАТ (банком) з порушенням статті 71 Закону України "Про акціонерні товариства", оскільки директор контрагента як підписант такого договору обіймав посаду голови ревізійної комісії ПАТ.

Таким чином, відповідно до положень частини першої статті 71 Закону України "Про акціонерні товариства" директор контрагента був особою, заінтересованою у вчиненні правочину ПАТ, а тому необхідно було дотримуватися спеціальної процедури укладення договору, визначеної у статуті ПАТ та Законі України "Про акціонерні товариства".

Оскільки рішення про укладання (вчинення) оспорюваного правочину мало бути прийнято спостережною (наглядовою) радою ПАТ, наступне схвалення укладеного між сторонами спірного договору мало бути здійснено саме компетентним органом на надання такого схвалення, тобто спостережною (наглядовою) радою або загальними зборами ПАТ, що узгоджується з приписами частини першої статті 38, частини першої статті 39 Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Установивши факт відсутності такої згоди, суди дійшли обґрунтованих висновків про наявність правових підстав для визнання спірного договору купівлі-продажу недейсним на підставі статей 203, 215 ЦК України.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72550812>

У постанові від 06.06.2018 у справі № 908/1029/16 КГС ВС наголосив на тому, що зміна умов значного правочину повинна відбуватися в такому самому порядку, як це передбачено статутом товариства для укладення значних правочинів.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74691763>

6. Спори, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі

Правова позиція щодо визначення об'єкта правовідносин, пов'язаних з купівлею-продажем частки у статутному капіталі ТОВ або ТДВ, висловлена *КГС ВС у постанові від 13.11.2018 у справі № 910/605/18*

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77821192>

Колегією суддів зазначено, що право власності на частку в статутному капіталі ТОВ або ТДВ у третьої особи виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю сторін (стаття 363 ЦК України). Набуття права власності на частку в статутному капіталі надає третій особі право на вступ до ТОВ.

Право участі у ТОВ або ТДВ є особистим немайновим правом, а отже, автоматичного набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям третьою особою права власності на частку в статутному капіталі не відбувається.

Право безпосередньої участі у ТОВ або ТДВ третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства.

Закон не пов'язує момент виникнення права участі у ТОВ або ТДВ з моментом державної реєстрації відповідних змін у складі учасників ТОВ або ТДВ. Водночас згідно з положеннями статті 89 ЦК України відомості про зміни у складі учасників ТОВ або ТДВ підлягають внесенню до ЄДР. Правові наслідки наявності або відсутності відповідних відомостей у ЄДР визначено статтею 10 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань". Об'єктом правовідносин купівлі-продажу є частка в статутному капіталі, право на яку є майновим, тобто майнове право є оборотоздатним об'єктом (стаття 190 ЦК України). При цьому корпоративні права не можуть переходити у власність набувача, тобто корпоративні права не є об'єктом права власності.

У *постанові від 24.10.2018 у справі № 911/3773/17* КГС ВС також погодився з позицією судів попередніх інстанцій про те, що право власності на частку в статутному капіталі ТОВ у третьої особи виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю сторін. При цьому набуття права власності на частку в статутному капіталі надає третій особі право на вступ до товариства.

Право участі у ТОВ є особистим немайновим правом, яке третя особа набуває лише з моменту вступу до товариства, що відбувається одночасно з прийняттям відповідного рішення загальними зборами товариства.

Закон не пов'язує момент виникнення права участі у ТОВ з моментом державної реєстрації відповідних змін у складі учасників ТОВ.

Крім того, колегією суддів наголошено, що факт скасування реєстраційної дії не є підставою для втрати особою прав, що виникли внаслідок певних юридичних фактів. *Реєстрація змін не є моментом переходу права власності або немайнового права – участі у відповідному товаристві, такі права виникають до їх реєстрації.*

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77431908>

При цьому правочини, на підставі яких позивач набув право власності на частки у статутному капіталі ТОВ після скасування реєстрації змін, не визнані недійсними.

Вивчення судової практики свідчить, що серед підстав для визнання недійсними правочинів щодо часток у статутному капіталі ТОВ сторони визначають їх удаваність чи фіктивність.

Так, предметом спору *в справі № 910/19473/17* була вимога позивача про визнання договорів дарування часток у статутному капіталі товариства недійсними з підстав їх удаваності.

Відповідно до приписів статті 235 ЦК України удаваним є правочин, який вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили. Якщо буде встановлено, що правочин був вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо правочину, який сторони насправді вчинили.

За змістом частини першої статті 202, частини третьої статті 203 ЦК України головним елементом правочину є вільне волевиявлення та його відповідність внутрішній волі сторін, які спрямовані на настання певних наслідків. Отже, основним юридичним фактом, який підлягав встановленню судом у цій справі, є дійсна спрямованість волі сторін під час укладення договорів дарування та з'ясування питання про те, чи не укладені ці правочини з метою приховати інші правочини та які саме.

КГС ВС звернув увагу на те, що суди попередніх інстанцій до уваги зазначене вище не взяли та не дослідили питання дійсної спрямованості волі сторін. Висновок про те, що з'ясування мотивів укладення відповідачами спірних договорів не відповідає вимогам закону і не може вплинути на вирішення спору сторін по суті, є помилковим та не ґрунтується на нормах права.

Колегія суддів наголосила, що *змагальність сторін є одним із основних принципів господарського судочинства, зміст якого полягає у тому, що кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, тоді як суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, зобов'язаний вирішити спір, керуючись принципом верховенства права.*

Перекладення на сторону обов'язку доказати певний факт або спростувати його в умовах, коли такий обов'язок об'єктивно спроможна виконати лише інша сторона, може призвести до необґрунтованого свавільного рішення.

Тобто за відсутності належних обґрунтувань відповідачів (дарувальників та обдаровуваного) щодо дійсного наміру укладення саме договорів дарування часток у статутному капіталі товариства передчасними є висновки судів про те, що позивач не обґрунтував удаваності договорів дарування частки у статутному капіталі товариства з метою приховання договору купівлі-продажу таких часток. З огляду на це колегія суддів КГС ВС передала справу на новий розгляд до місцевого господарського суду ([постанова КГС ВС від 06.06.2018 у справі № 910/19473/17](#)).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74767056>

У [справі № 920/1144/17](#) продавець частки у статутному капіталі ТОВ, обґрунтовуючи свою вимогу про визнання недійсним договору купівлі-продажу, зазначив, що всупереч умовам спірного договору покупець кошти за придбану ним частку ні до укладення договору, ні після його укладення не сплатив. Підписуючи такий договір, продавець керувався довірою до покупця, який пообіцяв внести ці кошти пізніше, коли вони у нього з'являться. З метою включення відповідача до складу учасників та надання йому прав учасника сторони дійсно домовилися внести до договору пункт про сплату вартості частки, проте такий пункт не відповідав дійсності.

На підставі наведеного позивач стверджував про те, що оспорюваний договір купівлі-продажу частки не спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Колегія суддів КГС ВС зазначила таке. Фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для вигляду, знаючи заздалегідь, що він не буде виконаний. При вчиненні фіктивного правочину сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Причому такі цілі можуть бути протизаконними, або фіктивний правочин може взагалі не мати правової мети. Визнання фіктивного правочину недійсним потребує встановлення господарським судом умислу його сторін.

Сам по собі факт невиконання сторонами умов правочину не робить його фіктивним. Для визнання правочину фіктивним ознака вчинення його лише для вигляду має бути властива діям обох сторін правочину. Якщо одна сторона діяла лише для вигляду, а інша – намагалася досягти правового результату, такий правочин не можна визнати фіктивним.

З огляду на вчинення сторонами дій щодо виконання договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі ТОВ, зокрема набуття права власності покупцем на частку в

статутному капіталі, здійснення державної реєстрації змін відомостей у ЄДРЮСФОПГФ, оспорюваний правочин не може бути кваліфікований як фіктивний. Окрім того, КГС ВС наголосив на тому, що нездійснення розрахунків між сторонами оспорюваного договору не тягне за собою правових наслідків у вигляді визнання правочину недійсним. У такому разі заінтересована сторона має право вимагати розірвання договору або застосування інших передбачених законом наслідків, а не визнання правочину недійсним (постанова КГС ВС від 08.08.2018 у справі № 920/1144/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75957693>

У розрізі питання про обрання правильного способу захисту слід навести ПОСТАНОВУ КГС ВС від 04.12.2018 у справі № 911/3494/16. У цій справі продавець частки у статутному капіталі товариства звернувся до господарського суду саме з вимогою про розірвання договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі. Позовні вимоги обґрунтовані невиконанням покупцем свого обов'язку щодо проведення у повному обсязі розрахунку за продаж частки в статутному капіталі товариства за договором купівлі-продажу (відступлення) з розстроченням платежу.

Залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій, якими позов задоволено, КГС ВС звернув увагу на оцінку істотних порушень договору.

Так, колегією суддів зазначено, що посилання відповідача на отримання позивачем відчуженої частки безоплатно не спростовує обов'язковості договору, яким визначено обов'язок покупця оплатити товар у визначений договором строк та права позивача на отримання оплати за відчужену частку.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/78325580>

Ціна є істотною умовою договору купівлі-продажу, а обов'язок з оплати товару є основним обов'язком покупця (статті 638, 655–657, 689, 691, 692 ЦК України). Отже, порушення покупцем обов'язку щодо оплати фактично переданої частки є істотним порушенням договору. Порушення покупцем обов'язку щодо оплати фактично переданої йому частки є істотним порушенням договору і достатньою підставою для задоволення позовних вимог про розірвання договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі з розстроченням платежу, укладеного між позивачем та відповідачем.

Відповідно до рішення власника товариства позивач, укладаючи спірний договір, зокрема, розраховував на оздоровлення фінансово-господарської діяльності підприємства за рахунок збільшення статутного капіталу, в тому числі і за рахунок продажу значної майнової частки в статутному капіталі і залучення цих коштів як його частки до статутного капіталу, та на інші очікування, чого у зв'язку із невиконанням відповідачем свого обов'язку щодо проведення у повному обсязі

розрахунку із позивачем за продаж частки в статутному капіталі товариства за договором купівлі-продажу (відступлення) з розстроченням платежу в подальшому був позбавлений. Отже, заперечення відповідача щодо того, що порушення ним умов договору купівлі-продажу (відступлення) частки в статутному капіталі не є істотним у розумінні положень частини другої статті 651 ЦК України, оскільки позивачем не доведено завданих цим порушенням збитків та шкоди, є необґрунтованими і не відповідають фактичним обставинам справи.

Після розірвання судом договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі товариства постає питання про відновлення корпоративних прав позивача у тому стані, який існував до відчуження корпоративних прав. У постанові від 28.02.2018 у справі № 923/1106/16 КГС ВС констатував, що, встановивши наявність порушеного права позивача, суд повинен при прийнятті рішення врахувати мету звернення позивача до суду та забезпечити поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72551579>

Повернення корпоративних прав позивачу є можливим, зокрема, шляхом припинення корпоративних правовідносин відповідача як учасника ТОВ та застосування механізму поновлення у цих корпоративних правовідносинах позивача згідно з приписами чинного законодавства, якими врегульовані правовідносини набуття, припинення корпоративних прав та їх реєстрації.

Скасовуючи рішення загальних зборів ТОВ, яким затверджено статут ТОВ у новій редакції з новим складом учасників і наступним розподілом часток, апеляційний господарський суд правильно керувався принципом справедливості та верховенства права.

Правова позиція щодо вибору способу захисту в спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, викладена у постанові КГС ВС від 18.07.2018 у справі № 902/790/16. Акціонер звернувся до суду з позовом до ПрАТ про визнання укладеним договором про обов'язковий викуп простих іменних акцій в редакції, наведеній прохальній частині позовної заяви.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що позивач як акціонер відповідача є власником простих акцій. ПрАТ було проведено збори акціонерів, на яких, зокрема, було прийнято рішення про зміну типу відповідача з ПАТ на ПрАТ (позивач голосував проти такого рішення). Згідно зі статтею 69 Закону України "Про акціонерні товариства" позивач направив на адресу відповідача вимогу про обов'язковий викуп належних йому простих іменних акцій. Відповідач не викупив належні

позивачу акції та не направив проект договору про обов'язковий викуп товариством акцій, що стало підставою для звернення із цим позовом до суду.

У своїх запереченнях відповідач посилався на те, що позивачем обрано неналежний спосіб захисту. Колегія суддів КГС ВС визнала недоречним це посилання та зазначила таке.

Частиною другою статті 16 ЦК України передбачено перелік способів захисту цивільних прав, які мають універсальний характер та можуть застосовуватися до всіх чи більшості суб'єктивних прав. Водночас законодавцем передбачено, що такий перелік не є вичерпним, та надано право суду захистити цивільне право або інтерес особи іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках (частина третя статті 16). Особа, законне право або інтерес якої порушено, може скористатися можливістю вибору між кількома способами захисту. Якщо спеціальні норми права визначають конкретні заходи з урахуванням специфіки порушеного права та характеру правопорушення, особа має право скористатися такими способами захисту. Належний спосіб захисту, зважаючи на застосування спеціальної норми права, повинен забезпечити ефективне використання цієї норми у її практичному застосуванні – гарантувати особі спосіб відновлення порушеного права або можливість отримання нею відповідного відшкодування.

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах (рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003).

Таким чином, позивачем правомірно було обрано такий спосіб захисту (про визнання договору укладеним), який забезпечує поновлення порушеного його права, про що правомірно вказано апеляційним судом.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75560122>

У справі № 914/940/17 акціонер звернувся з позовом, зокрема, до ПАТ про визнання укладеним договору купівлі-продажу цінних паперів (викупу емітентом власних цінних паперів) у редакції, запропонованій акціонером ПАТ щодо обов'язкового викупу належних йому простих іменних акцій ПАТ. Судами першої та апеляційної інстанцій цю позовну вимогу задоволено. Скасовуючи судові рішення у цій частині та приймаючи нове рішення про відмову в задоволенні позову, КГС ВС зазначив таке.

Закон України "Про акціонерні товариства" (в редакції, чинній на 15.04.2014) встановлює різні правові механізми регулювання, наведені у статтях 68 та 70 цього Закону. Позовні вимоги у справі, що розглядається, стосуються ситуації, яка регулюється нормами статті 68 зазначеного Закону.

Як встановлено господарськими судами, на загальних зборах акціонерів ПАТ від 15.04.2014 було прийняте рішення, зокрема, щодо попереднього схвалення укладення товариством значних правочинів протягом не більш як одного року з моменту прийняття цього рішення.

Пунктом 2 частини першої статті 68 Закону України "Про акціонерні товариства" (в редакції, чинній на момент прийняття рішення загальних зборів від 15.04.2014 про попереднє схвалення значного правочину) передбачено, що кожний акціонер – власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу АТ належних йому голосуючих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про вчинення товариством значного правочину.

Відповідно до частини третьої статті 70 названого Закону якщо на дату проведення загальних зборів неможливо визначити, які значні правочини вчинятимуться АТ у ході поточної господарської діяльності, загальні збори можуть прийняти рішення про попереднє схвалення значних правочинів, які можуть вчинитися товариством протягом не більш як одного року з дати прийняття такого рішення, із зазначенням характеру правочинів та їх граничної сукупної вартості.

Таким чином, обов'язковий викуп акцій може застосовуватися тільки тоді, коли загальними зборами прийнято рішення про вчинення значного правочину (а не попереднє схвалення значного правочину).

У постанові від 21.05.2013 у справі № 07/5026/796/2012 ВСУ дійшов висновку про те, що Закон України "Про акціонерні товариства" (в редакції, чинній на момент прийняття рішення загальних зборів від 15.05.2014 про попереднє схвалення значного правочину) розмежовував поняття "рішення про вчинення значного правочину" від поняття "рішення про попереднє схвалення значних правочинів".

З огляду на правову позицію, викладену в названій постанові ВСУ, висновок суду першої інстанції про те, що голосування проти прийняття загальними зборами рішення про попереднє схвалення значних правочинів відповідно до пункту 2 частини першої статті 68 Закону України "Про акціонерні товариства" є підставою для здійснення обов'язкового викупу належних акціонерів акцій, якщо він цього вимагає, ґрунтується на неправильному застосуванні норм матеріального права.

Апеляційний господарський суд також безпідставно підтримав висновки місцевого господарського суду. При цьому він навів безпідставні мотиви відступу від правової позиції, викладеної у постанові ВСУ від 21.05.2013 у справі № 07/5026/796/2012, оскільки вони ґрунтуються на вибірковому розширеному тлумаченні змісту норми статті 68 Закону України "Про акціонерні товариства" (в редакції, чинній на момент

прийняття рішення загальних зборів про попереднє схвалення значного правочину)
(постанова КГС ВС від 11.04.2018 у справі № 914/940/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73533070>

Вивчення судової практики також засвідчило, що значна частина правочинів щодо часток у статутних капіталах ТОВ ґрунтується на тому, що відчуження часток відбувалося поза волею їх власників.

Наприклад, у постанові від 27.06.2018 у справі № 907/651/17 КГС ВС зазначив таке. Відповідно до частини першої статті 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частиною першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 ЦК України.

Згідно з частинами першою – третьою, п'ятою статті 203 ЦК України зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. Оскільки довіреність, на підставі якої діяв продавець за договором, учасником ТОВ не видавалася і в момент підписання продавець не мав відповідних повноважень на підписання оспорюваного правочину, такий правочин не відповідає вимогам чинного законодавства, а дії, спрямовані на підписання договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі товариства, були вчинені особою за відсутності повноважень на їх вчинення. Отже, у продавця не було дійсного волевиявлення на відчуження своїх корпоративних прав.

Таким чином, вимога учасника ТОВ про визнання недійсним договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі (корпоративного права) ТОВ була обґрунтовано задоволена господарським судом.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75218430>

У справі № 911/1518/17 встановлено відсутність учасника ТОВ на дату підписання спірного договору на території України. При цьому в наданих Головним центром обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України довідках вказано номер та серію паспорта, які не відповідають даним паспорта, зазначеним у спірному договорі.

У спірному договорі продавцем вказано іншу особу, а не учасника ТОВ, тому відсутні підстави вважати, що цей договір від імені позивача підписано саме ним і, відповідно, що він відповідає його внутрішній волі.

Крім того, за результатами почеркознавчої експертизи, проведеної в рамках кримінального провадження, підпис від імені учасника ТОВ у договорі купівлі-

продажу часток у статутному капіталі ТОВ виконано не учасником ТОВ, зразки якого були надані для порівняння, а іншою особою.

З огляду на наведене КГС ВС погодився з висновками судів попередніх інстанцій про обґрунтованість вимог учасника ТОВ про визнання недійсним договору купівлі-продажу часток у статутному капіталі ТОВ ([постанова КГС ВС від 17.07.2018 у справі № 911/1518/17](#)).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399189>

У [постанові від 24.10.2018 у справі № 911/3773/17](#) КГС ВС зазначив, що, вирішуючи спори про визнання правочинів (договорів) недійсними, господарський суд повинен встановити наявність фактичних обставин, з якими закон пов'язує визнання таких правочинів (договорів) недійсними на момент їх вчинення (укладення) і настання відповідних наслідків, та в разі задоволення позовних вимог зазначити в судовому рішенні про те, в чому конкретно полягає неправомірність дій сторони та яким нормам законодавства не відповідає оспорюваний правочин.

Як правильно зазначили господарські суди, *відповідно до статті 10 Закону України "Про господарські товариства" право відчужити частку належить учаснику товариства.*

Проте, як встановлено судом, продавець не був власником частки, яку відчужив відповідно до спірного договору.

Отже, спірний договір згідно з частиною першою статті 215 ЦК України є недійсним, адже його вчинено з недодержанням вимог частини першої статті 203 ЦК України, оскільки з порушенням статті 10 Закону України "Про господарські товариства" частка в статутному капіталі товариства була відчужена особою, яка не була її власником.

За таких обставин вимоги про визнання недійсним спірного договору підлягають задоволенню.

Окрім договорів купівлі-продажу та дарування частки у статутному капіталі товариства учасники товариств також укладають договори застави, в яких предметом є їхні частки.

Відповідно до частини першої статті 576 ЦК України предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення.

Згідно з частиною другою статті 4 Закону України "Про заставу" предметом застави може бути майно, яке відповідно до законодавства України може бути відчужено заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення.

При цьому за положеннями статті 147 ЦК України (в редакції, чинній до 17.06.2018) та статті 53 Закону України "Про господарські товариства" (в редакції, чинній до

17.06.2018) частка учасника ТОВ може бути відчужена до повної її сплати лише у тій частині, в якій її уже сплачено.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77431908>

У *справі № 910/13901/17* ТОВ (позивач) звернулося до суду з позовом до свого учасника (відповідач-1) та іншої юридичної особи (відповідач-2) про визнання недійсним договору застави рухомого майна – частки у статутному капіталі позивача.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що договір застави, укладений між відповідачами, суперечить приписам чинного законодавства України, оскільки на момент його укладання відповідачем-1 не було в повному обсязі сплачено вартість частки у статутному капіталі позивача, що фактично виключає наявність у такого учасника права передавати належну йому частку в статутному капіталі в заставу відповідачу-2.

Рішенням місцевого господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, в задоволенні позовних вимог відмовлено повністю.

Залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій, КГС ВС зазначив таке.

Сторонами у договорі застави є кредитор (заставодержатель) і боржник (заставадавець). Цей договір забезпечує виконання укладеного між відповідачами договору позики, за яким кредитором є відповідач-2, а боржником – відповідач-1. Із встановлених судом обставин вбачається, що між відповідачами виникли відносини позики; для забезпечення виконання своїх зобов'язань за договором позики відповідач-1 передав відповідачу-2 в заставу частку в статутному капіталі позивача; між відповідачами також виникли відносин за договором застави.

Отже, будь-які ризики, пов'язані з дефектом предмета застави, несуть учасники цих відносин, а саме відповідач-2 та відповідач-1. У разі невиконання відповідачем-1 своїх зобов'язань за договором позики саме відповідач-2 як заставодержатель буде нести можливі ризики, пов'язані зі зверненням стягнення на предмет застави.

При цьому обсяг прав та обов'язків, які виникають у позивача щодо частки у статутному капіталі, що належить відповідачу-1, жодним чином не змінюється у зв'язку з передачею ним цієї частки в заставу відповідачеві-2.

Необґрунтованими є доводи позивача про те, що під час укладення договору застави відповідачем порушено положення статуту щодо надання переважного права учасникам позивача на придбання частки відповідача-1, а тому договір застави підлягає визнанню недійсним.

Відповідно до частини четвертої статті 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник

може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Одночасно позивач зобов'язаний внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором повинен сплатити покупець.

Продаж учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників (частина друга статті 147 ЦК України, частина друга статті 53 Закону України "Про господарські товариства") не зумовлює недійсності такого правочину. У цьому разі будь-який учасник товариства має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з нормою частини 4 статті 362 ЦК України.

Тобто в разі порушення переважного права учасника на купівлю частки іншого учасника у статутному капіталі товариства застосовується спеціальне правило частини четвертої статті 362 ЦК України, а не загальні правила статті 215 ЦК України про недійсність правочинів, зміст яких суперечить актам цивільного законодавства (постанова КГС ВС від 18.07.2018 у справі № 902/790/16).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75560122>

7. Спори між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах

Розгляд справ у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах, віднесено до виключної юрисдикції господарських судів (частина дванадцята статті 20 ГПК України).

Ця категорія справ у господарському судочинстві була запроваджена Законом України від 07.04.2015 № 289-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів". Зокрема, цим Законом частину першу статті 12 ГПК України (у редакції, чинній до 15.12.2017) було доповнено пунктом 4-1 такого змісту: справи у спорах між господарським товариством та його посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю).

Статтею 54 ГПК України встановлено особливості участі у судовому процесі осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах юридичної особи у спорах про відшкодування збитків, заподіяних її посадовою особою.

З огляду на зазначені норми можна виділити такі спеціальні ознаки цієї категорії спорів.

Позивачем за позовом про відшкодування заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) посадової особи є юридична особа, в інтересах якої подано позов. Але така юридична особа не має права здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди власника (учасника, акціонера), який подав позов.

Правом подати позов від імені юридичної особи наділено власника (учасника, акціонера) юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій) або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків. Інший співвласник (учасник, акціонер) цієї юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій) або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, має право приєднатися до поданого позову шляхом подання до суду відповідної заяви, після чого він набуває таких самих процесуальних прав та обов'язків, як і власник (учасник, акціонер), який подав позов. Проте відповідно до частини третьої статті 54 ГПК України реалізація такого права є можливою тільки до закінчення підготовчого засідання у справі.

Не має права представляти юридичну особу та призначати іншу особу для представництва юридичної особи в цій справі посадова особа, до якої пред'явлено позов.

Відмова від позову, зменшення розміру позовних вимог, зміна предмета або підстави позову, укладення мирової угоди, відмова від апеляційної або касаційної скарги, заяви про перегляд рішення суду за нововиявленими або виключними обставинами є можливими лише за письмовою згодою всіх власників (учасників, акціонерів), які в цій справі діють в інтересах юридичної особи.

Відповідачем у цій категорії справ є посадова особа (у тому числі посадова особа, повноваження якої припинені), до якої пред'явлено позовну вимогу про відшкодування збитків, завданих юридичній особі її діями чи бездіяльністю.

Статтею 16 ЦК України встановлено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого майнового права та інтересу.

Одним із способів захисту цивільних прав та інтересів є відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди.

Відповідно до частин першої та другої статті 22 ЦК України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого

порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Статтею 89 ГК України визначено, що посадові особи відповідають за збитки, завдані ними господарському товариству. Відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки були завдані: діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями; діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства; діями посадової особи, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію; бездіяльністю посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків; іншими винними діями посадової особи.

КГС ВС у постановах від 13.03.2018 у справі № 910/20261/16, від 04.04.2018 у справі № 910/2018/17, від 20.06.2018 у справі № 922/2187/16, від 04.09.2018 у справі № 923/1315/16 акцентував увагу на умовах, дотримання яких є необхідним для задоволення позову про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи. Для застосування такої міри відповідальності як відшкодування збитків необхідною є наявність усіх чотирьох загальних умов відповідальності, а саме: протиправна поведінка; збитки; причинний зв'язок між протиправною поведінкою та завданими збитками; вина.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72764792>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73335693>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75081758>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76236959>

За відсутності хоча б одного з цих елементів цивільна відповідальність не настає. Протиправна поведінка особи може виявлятися у прийнятті нею неправомірного рішення або у неправомірній поведінці (діях або бездіяльності). Протиправною у цивільному праві вважається поведінка, яка порушує імперативні норми права або санкціоновані законом умови договору, внаслідок чого порушуються права іншої особи.

Під шкодою розуміється матеріальна шкода, що виражається у зменшенні майна потерпілого в результаті порушення належного йому майнового права, та (або) применшенні немайнового блага (життя, здоров'я тощо).

Причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи та завданою шкодою є обов'язковою умовою відповідальності, яка передбачає, що шкода стала об'єктивним наслідком поведінки заподіювача шкоди.

При цьому саме на позивача покладено обов'язок доведення факту протиправної поведінки, розміру завданої шкоди і прямого причинного зв'язку між порушенням зобов'язання та шкодою.

8. Спори, пов'язані з виключенням учасника (члена) зі складу юридичної особи

Учасника ТОВ, який систематично не виконує чи неналежним чином виконує обов'язки або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 % загальної кількості голосів учасників товариства. При цьому цей учасник (його представник) у голосуванні участі не бере (стаття 64 Закону України "Про господарські товариства"). Аналогічно здійснюється і виключення учасника з ТДВ (стаття 65 цього Закону).

Учасника повного товариства, який систематично не виконує чи неналежним чином виконує обов'язки або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства в порядку, передбаченому установчими документами (стаття 72 Закону України "Про господарські товариства"). У такому ж порядку може бути виключений учасник з командитного товариства (стаття 77 цього Закону).

Перелік обов'язків учасників товариств закріплено в статті 117 ЦК України, статті 88 ГК України, статті 11 Закону України "Про господарські товариства" та може бути розширено установчими документами товариства.

Виключення учасника з ТОВ чи ТДВ відповідно до статті 59 Закону України "Про господарські товариства" належить до виключної компетенції зборів ТОВ (ТДВ), а не суду. У *постановах від 18.04.2018 у справі № 922/1590/17, від 19.09.2018 у справі № 916/34/18, від 07.11.2018 у справі № 916/36/18* КГС ВС акцентував увагу на роз'ясненні поняття виключної компетенції. *Виключна компетенція полягає в тому, що лише єдиний орган (збори учасників) можуть вирішувати питання про виключення учасника з товариства по суті. Це питання за жодних обставин не може бути передане на вирішення виконавчому органу. Рішення про виключення учасника з ТОВ приймається товариством в особі вищого органу – загальних зборів учасників, а не учасниками як такими чи судом.*

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73600798>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76609861>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77748641>

У постанові від 05.06.2018 у справі № 917/1601/17 колегія суддів КГС ВС наголосила на тому, що виключення учасника з товариства судом є втручанням у господарську діяльність товариства, а тому суд не має права брати на себе функції органів управління товариством; суд перевіряє обґрунтованість та законність прийняття рішення про виключення учасника у разі подання ним позову про визнання такого рішення недійсним.

Вирішуючи спори стосовно виключення учасника з товариства, господарським судам, як впливає зі змісту статті 64 Закону України "Про господарські товариства", необхідно дослідити всі обставини, пов'язані з виключенням учасника з товариства, дати оцінку його поведінці, встановити наявність негативних для товариства наслідків у зв'язку з діями (бездіяльністю) учасника. Якщо негативні наслідки ще не настали, потрібно правильно визначити вірогідність їх настання. Судам слід встановити причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) учасника товариства та негативними наслідками для товариства, а також дослідити мотиви поведінки учасника, форму вини тощо.

Вирішуючи питання про наявність факту перешкоджання учасником своїми діями досягненню цілей товариства, судам необхідно встановити, що поведінка учасника суттєво ускладнює діяльність товариства чи робить її практично неможливою.

Господарські суди повинні враховувати як фактичні обставини, що були підставою для виключення учасника з товариства, так і дотримання вимог законодавства й установчих документів при скликанні та проведенні відповідних загальних зборів.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74767011>

Так, у постанові від 25.07.2018 у справі № 909/870/17 КГС ВС зазначено, що судами попередніх інстанцій досліджено обставини неодноразового продажу позивачем частки іншого учасника ТОВ на підставі підробленої довіреності від імені цього учасника; систематичні порушення корпоративних прав іншого учасника ТОВ з використанням наведеної довіреності; укладення договорів на відчуження майна ТОВ.

КГС ВС погодився з висновком суду апеляційної інстанції, що *позивач вчинив дії щодо відчуження майна на користь третіх осіб, які не повернули кошти за це майно, чим завдали шкоди товариству. Діяльність позивача суперечила інтересам товариства, перешкождала досягненню мети ТОВ, зазначеної в статуті товариства, – отримання прибутку на підставі задоволення потреб населення в послугах і товарах. Вчинені дії позивача спричинили порушення положення статуту товариства, а саме: сприяти товариству в здійсненні його статутної мети.*

Така діяльність позивача суперечить меті товариства, підриває ділову репутацію товариства, спричиняє збитки, перешкоджає отриманню прибутку, тобто досягненню

поставленої товариством мети. Крім того, зазначені дії учасника товариства свідчать про систематичне невиконання або неналежне виконання обов'язку, перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75637011>

Проте аналіз судової практики у спорах про визнання недійсними рішень про виключення учасника з товариства засвідчив, що наведена постанова є швидше винятком, оскільки відповідні рішення товариств здебільшого не містять належного обґрунтування для застосування до учасника такої санкції як виключення.

Наприклад, у справі № 920/888/17 підставою для виключення учасника зі складу засновників товариства зазначено розголошення ним інформації про товариство третім особам, що призвело до негативних наслідків, а саме: використання юридичними особами, які мають протилежні інтереси з ТОВ зазначеної інформації в судових справах, ініційованих товариством. Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, задоволено позов про визнання недійсним рішення про виключення учасника з ТОВ. Залишаючи рішення попередніх інстанцій без змін, колегія суддів КГС ВС наголосила на такому. Підставою для виключення учасника зі складу товариства є дії самого учасника товариства, що перешкоджають досягненню цілей товариства, а не дії інших осіб.

Доказів розголошення саме позивачем інформації про товариство іншим особам матеріали справи не містять. Під час розгляду цієї справи судами попередніх інстанцій відповідач не надав суду доказів, що поведінка позивача суттєво ускладнює діяльність товариства чи робить її практично неможливою (постанова КГС ВС від 17.04.2018 у справі № 920/888/17).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73441769>

Постановою від 02.05.2018 у справі № 910/807/17 КГС ВС залишив без змін рішення судів попередніх інстанцій, якими задоволено позов учасника ТОВ про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників про його виключення. Як було з'ясовано господарськими судами попередніх інстанцій, ТОВ не доведено наявності факту перешкоджання учасником своїми діями досягненню цілей товариства чи систематичного невиконання ним обов'язків учасника товариства, оскільки в оскаржуваному рішенні загальних зборів таких обставин не наведено.

Господарськими судами правильно зауважено, що відповідно до статуту товариства учасник товариства має право отримувати повну інформацію про діяльність ТОВ, зокрема ознайомлюватися з даними бухгалтерського обліку звітності та іншої документації в будь-який час. При цьому в обов'язковому порядку учаснику за його проханням надається така документація. Тому доводи ТОВ щодо вимагання

учасником бухгалтерської інформації без належних правових підстав є такими, що не заслуговують на увагу.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73840213>

У *справі № 916/220/18* протокол загальних зборів учасників ТОВ містив такі підстави для виключення учасника: незаконне включення позивача до складу учасників з огляду на відсутність його заяви про вступ до складу учасників товариства; невиконання обов'язків, встановлених статутом та чинним законодавством України; перешкоджання своїми діями досягненню мети товариства та підвищення його прибутковості, зокрема неголосування на загальних зборах з питань, які є важливими для товариства, що позбавляє можливості вирішувати питання фінансово-господарської діяльності товариства та призводить до виникнення збитків.

Однак, як було з'ясовано господарськими судами, відповідачем не надано жодних доказів, що підтверджують існування обставин, на підставі яких учасника було виключено зі складу засновників (учасників) товариства. З огляду, зокрема, на цю обставину КГС ВС погодився з висновками судів попередніх інстанцій про визнання недійсним рішення про виключення учасника з ТОВ (*постанова КГС ВС від 21.11.2018 у справі № 916/220/18*).

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/78082136>

Аналіз судової практики розгляду спорів з таким предметом позову свідчить про те, що господарські суди дотримуються єдиної правової позиції, яка полягає у тому, що участь у загальних зборах та голосування на них є правом, а не обов'язком учасника (акціонера, члена).

Так, у *постанові від 27.11.2018 у справі № 903/128/17* КГС ВС погодився з висновком судів першої та апеляційної інстанцій про незаконність пункту 2 спірного рішення загальних зборів учасників. Дослідивши надані сторонами докази, суди перевірили обґрунтованість зазначених у протоколі зборів підстав для виключення позивача зі складу учасників товариства та встановили відсутність у ньому конкретних фактів, які б могли бути підставою для застосування до позивача положень статті 64 Закону України "Про господарські товариства".

Суд звернув увагу на те, що у протоколі зборів не зазначено, які саме обов'язки систематично не виконував позивач. *Відсутність позивача на загальних зборах учасників не може свідчити про невиконання або неналежне виконання ним обов'язків учасника товариства, оскільки згідно з вимогами закону участь в управлінні справами ТОВ (в тому числі участь у загальних зборах) є правом, а не обов'язком учасника. У зв'язку з наведеним ВС відхилив доводи відповідача стосовно систематичного невиконання позивачем обов'язків учасника товариства.*

9. Спори, пов'язані з розрахунками з учасником (членом), який вийшов (виключений) зі складу юридичної особи

У вирішенні спорів, пов'язаних зі стягненням вартості частини майна юридичної особи, пропорційної до частки учасника (члена) юридичної особи, слід враховувати, що норми, які визначають правовий статус акціонера, є спеціальними стосовно норм, які визначають правовий статус учасника (члена) інших юридичних осіб. Тому господарські суди не мають підстав для застосування норм, що визначають порядок виходу та виключення учасника з господарського товариства, до відносин, пов'язаних з припиненням корпоративних прав щодо АТ. Отже, відсутні підстави для задоволення позовних вимог про вихід або виключення позивача-акціонера з АТ та виділення йому частки майна товариства (крім випадку ліквідації товариства).

Вивчення судової практики за 2018 рік засвідчило, що спори названої категорії здебільшого стосуються ТОВ. Хоча КГС ВС було переглянуто й судові рішення за такими спорами, які стосувалися ПП та виробничих кооперативів.

Діяльність ПП не врегульована ні ЦК України, ні ГК України, ні спеціальним законом. Тож відповідно до положень статті 8 ЦК України щодо правовідносин, пов'язаних з виходом учасника з ПП та розрахунками з таким учасником, слід застосувати правові норми цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону).

У разі коли ПП засноване на приватній власності двох або більше осіб, а його статутний капітал поділений між учасниками на частки, правильним є застосування положень ЦК України, ГК України, Закону України "Про господарські товариства", які регулюють аналогічні правовідносини.

Право члена виробничого кооперативу на вихід з нього гарантується статтею 166 ЦК України та статтею 13 Закону України "Про кооперацію". Умови виходу члена мають бути встановлені у статуті кооперативу.

Відповідно до статті 148 ЦК України та статті 10 Закону України "Про господарські товариства" учасник ТОВ має право у будь-який час вийти з товариства незалежно від згоди інших учасників та самого товариства. Вихід зі складу учасників товариства не пов'язується ні з рішенням загальних зборів учасників, ні з внесенням змін до установчих документів товариства. Положення установчих документів, які обмежують чи забороняють право на вихід учасника з товариства, є такими, що суперечать чинному законодавству.

З моменту виходу (виключення) учасника з ТОВ з виплатою належної йому частини вартості майна у товариства настає обов'язок сплатити суму в строки, визначені

статтею 54 Закону України "Про господарські товариства". Невиконання такого обов'язку тягне за собою наслідки, передбачені статтею 625 ЦК України за прострочення виконання грошового зобов'язання.

Наприклад, у *постанові від 23.01.2018 у справі № 906/1283/16* КГС ВС підтримав правову позицію ВСУ, викладену в постанові від 12.12.2011 у справі № 14/214(10), прийнятій у зв'язку з неоднаковим застосування судами статті 625 ЦК України, статті 167 ГК України та статті 54 Закону України "Про господарські товариства", про те, що учасник господарського товариства, який вийшов з його складу, має право вимагати сплати вартості майна з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми на підставі статті 625 ЦК України.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71834464>

Водночас слід наголосити на тому, що у разі виходу учасника з товариства чинне законодавство не передбачає настання у товариства обов'язку здійснити виплату такому учаснику вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі товариства, у строки, менші, ніж встановлені статтею 54 Закону України "Про господарські товариства".

Так, у *постанові від 28.02.2018 у справі № 910/21160/16* КГС ВС акцентував увагу на імперативному приписі статті 19 Конституції України: правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Ні законом, ні статутом товариства не передбачено зобов'язання ТОВ здійснити розрахунок з учасником, який вийшов з його складу, раніше строку, встановленого статтею 54 Закону України "Про господарські товариства".

На дату звернення учасника, який вийшов зі складу ТОВ, із позовом у цій справі, як і на дату вирішення спору в цій справі, дванадцятимісячний строк, встановлений частиною першою статті 54 Закону України "Про господарські товариства" для виплати товариством вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі, згідно з датою подання ним заяви про вихід не минув.

Правовою підставою для звернення до господарського суду є захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів (стаття 1 ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017), право на позов у особи виникає після порушення відповідачем її права, тобто захисту підлягає вже порушене право, а не те, яке може бути порушено у майбутньому і щодо якого невідомо, буде воно порушено чи ні.

Відсутність порушеного права є підставою для прийняття судового рішення про відмову в позові.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72551127>

Під час вирішення спорів щодо розрахунків з учасником, який вийшов (виключений) з товариства, господарським судам слід враховувати, що вартість частини майна товариства, що належить до сплати такому учаснику, повинна визначатися виходячи з вартості усього майна, що належить товариству, в тому числі основних засобів, нематеріальних активів, оборотних активів, майна невиробничого призначення з урахуванням майнових зобов'язань товариства.

Учасник ТОВ має право вимагати проведення з ним розрахунків на підставі дійсної (ринкової) вартості майна товариства, а отже, господарським судом має бути задоволено клопотання учасника, який вийшов (виключений) з ТОВ, про здійснення експертної оцінки дійсної (ринкової) вартості необоротних і оборотних активів товариства та його зобов'язань для обчислення вартості частини майна, що належить до сплати такому учаснику.

У разі виходу (виключення) учасника зі складу ТОВ, якщо до цих товариств вносилося майно господарських товариств з державною часткою (часткою комунального майна), вартість частини майна товариства, що належить до сплати учаснику, відповідно до статті 7 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" підлягає обов'язковій оцінці суб'єктом оціночної діяльності. Така оцінка є обов'язковою і в тих випадках, коли учасником ТОВ є юридична особа, яка повністю заснована на державній власності.

Саме такий підхід сформувався у практиці господарських судів та знайшов своє відображення у постанові пленуму ВГСУ від 25.02.2016 № 4 "Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин". Проте ВСУ дотримувався протилежної позиції. Так, у постанові Пленуму ВСУ від 28.10.2008 "Про практику розгляду судами корпоративних спорів" наведена така рекомендація судам: "У випадку неврегульованості в установчих документах вартість частини майна товариства, що підлягає виплаті, повинна відповідати вартості чистих активів товариства, що визначається в порядку, встановленому законодавством, пропорційно його частці в статутному капіталі товариства на підставі балансу, складеного на дату виходу (виключення)".

За таких обставин, мотивуючи своє рішення про передачу справи № 925/1165/14 до ВП ВС, КГС ВС зазначив, що він погоджується з позицією господарських судів попередніх інстанцій у цій справі стосовно того, що учасник товариства на підставі частини другої *статті 148 ЦК України* та *статті 54 Закону України "Про господарські товариства"* має право вимагати проведення з ним розрахунків на підставі дійсної (ринкової) вартості майна товариства. Однак ВСУ в постанові від 18.11.2014 у справі № 910/10168/13, пославшись на частину другу *статті 148 ЦК України* та *статтю 54 Закону України "Про господарські товариства"*, дійшов висновку, що вартість частини

майна товариства, що підлягає виплаті, повинна відповідати вартості чистих активів товариства, яка визначається в порядку, встановленому законодавством, пропорційно його частці в статутному капіталі товариства на підставі балансу, складеного на дату виходу (виключення). При цьому ВСУ висновки судів попередніх інстанцій у справі № 910/10168/13, з якими погодився ВГСУ, про те, що вартість частини майна товариства, що належить до сплати учаснику, який виходить з цього товариства, визначається виключно із дійсної (ринкової) вартості об'єкта оцінки, з урахуванням загальної концепції визначення ринкової вартості об'єктів нерухомого майна, без урахування іншого майна товариства, визнав необґрунтованими, скасувавши постанову ВГСУ від 06.08.2014 у цій справі, та направив справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

ВП ВС відступила від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленій постанові ВСУ від 18.11.2014 у справі № 910/10168/13. У постанові ВП ВС від 24.04.2018 у справі № 925/1165/14 зазначено, що з огляду на аналіз положень статей 116, 148 ЦК України, статей 66, 139, 167 ГК України, статей 10, 54 Закону України "Про господарські товариства" ВП ВС дійшла такого висновку.

Вартість частини майна товариства, що підлягає виплаті, повинна відповідати вартості активів товариства за вирахуванням вартості його зобов'язань (тобто вартості чистих активів), пропорційній частці учасника в статутному капіталі товариства.

За наявності спору між учасником товариства та самою юридичною особою щодо визначення вартості її майна учасник товариства має право вимагати проведення з ним розрахунків на підставі дійсної (ринкової) вартості майна товариства, а не на підставі вартості, за якою майно обліковується у товаристві. Узяття майна на облік за певною вартістю є односторонньою вольовою дією товариства, яка не може бути беззаперечним доказом дійсної вартості майна. Сторони можуть доводити дійсну вартість майна будь-якими належними доказами (стаття 76 ГПК України). До таких доказів належать, зокрема, висновки експертів.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73896751>

Поряд з цим слід взяти до уваги постанову від 23.01.2018 у справі № 922/2433/14, в якій КГС ВС дійшов висновку, що у разі виходу із сільськогосподарського виробничого кооперативу частка кожного члена у майні визначається в межах його персоналізованого паю.

У зазначеній справі позивач (член кооперативу, який вийшов з нього) наполягав на тому, що суди під час визначення належної йому частки доходу кооперативу

помилково вираховували її не з кількості членів кооперативу, а з визначеного розміру внеску до пайового фонду відповідача.

Колегія суддів не погодилася з такими доводами з огляду на норми спеціального законодавства, зокрема положень статті 21 Закону України "Про кооперацію": паї є персоніфікованими, а розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Судом також враховано положення статуту кооперативу та наявні докази (висновок судово-економічної експертизи, книги реєстрації майнових сертифікатів та договорів оренди майнових сертифікатів, баланс кооперативу, перелік співвласників на передачу майна в користування кооперативу з визначенням розміру майнової частки в майні та її загальної вартості).

КГС ВС підтримав позицію місцевого та апеляційного судів про те, що члени кооперативу не мають права на все майно кооперативу, а частка кожного члена кооперативу в майні кооперативу визначається в межах його персоніфікованого паю, тоді як решта майна залишається у власності кооперативу.

Отже, член кооперативу має право на отримання вартості частки прибутку кооперативу пропорційно його частці у пайовому фонді сільськогосподарського виробничого кооперативу та має право на отримання паю в розмірі його фактичної вартості на момент виходу з кооперативу.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71884439>

Здійснюючи аналіз судової практики вирішення спорів, пов'язаних із розрахунками з учасником (членом), який вийшов (виключений) зі складу юридичної особи, слід взяти до уваги і постанову КГС ВС від 02.05.2018 у справі № 912/422/17, в якій колегія суддів КГС ВС дійшла висновку, що умовою для виходу з ТОВ є подання учасником нотаріально посвідченої заяви про вихід. У цій справі учасник ТОВ звернувся до господарського суду з позовною заявою до ТОВ про стягнення ринкової вартості його частки в майні товариства. Обґрунтовуючи вимоги, позивач зазначив, що він як учасник ТОВ направив відповідачу заяву про вихід з товариства, у зв'язку з чим відповідач повинен виплатити вартість його частки.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, в задоволенні позову відмовлено. Судові рішення мотивовані тим, що оскільки заява про вихід з ТОВ подана позивачем у простій письмовій формі з недотриманням вимог, встановлених частиною першою статті 148 ЦК України, то така заява не породжує відповідних наслідків.

Здійснивши аналіз положень частини першої статті 88 ГК України, пункту 3 частини першої статті 116, статті 148 ЦК України, статей 10, 54 Закону України "Про господарські товариства", колегія суддів КГС ВС дійшла таких висновків.

Необхідною умовою для виходу з ТОВ є подання учасником ТОВ відповідної нотаріально посвідченої заяви про вихід з товариства.

Установивши відсутність нотаріального посвідчення справжності підпису позивача на заяві про вихід з товариства, господарські суди дійшли правильного висновку про те, що така заява є неналежно оформленою і не може бути підставою для виходу учасника з ТОВ та проведення з ним відповідних виплат, оскільки не створює правових наслідків для сторін.

Відсутність нотаріального посвідчення підпису заявника на заяві про вихід з ТОВ не дає підстави вважати дійсним волевиявлення учасника товариства щодо виходу зі складу учасників.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73836520>

Розділ IV. Практика розгляду спорів щодо цінних паперів

Пунктом 5 частини першої статті 20 ГПК України передбачено, що до господарської юрисдикції відносяться справи у спорах щодо цінних паперів, у тому числі пов'язані з правами на цінні папери та правами, що виникають з них, емісією, розміщенням, обігом та погашенням цінних паперів, обліком прав на цінні папери, зобов'язаннями за цінними паперами, крім боргових цінних паперів, власником яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та векселів, що використовуються у податкових та митних правовідносинах.

Крім того, ГПК України встановлює деякі особливості, що стосуються розгляду справ, пов'язаних з обігом цінних паперів:

- вирішення спорів щодо прав на цінні папери, які відносяться до юрисдикції господарського суду, не може бути передано сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу (пункт 1 частини першої статті 22);
- передбачено виключну підсудність розгляду справ у спорах, пов'язаних з емісією, розміщенням або погашенням цінних паперів, які розглядаються господарським судом за місцезнаходженням емітента (стаття 30).

Згідно із Законом України "Про депозитарну систему України" *права на цінні папери* – це речові права на цінні папери (право власності, інші визначені законом речові права), а *права за цінними паперами* – права, що виникають із зобов'язання емітента за розміщеними ним цінними паперами (право на участь у загальних зборах акціонерів, право на отримання доходу, інші права, визначені законом та/або рішенням емітента).

Набуття права власності на цінні папери здійснюється за загальними правилами ЦК України через укладення договорів купівлі-продажу, дарування, внаслідок спадкування тощо. Відповідно до частини першої статті 4 Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" до особи, яка набула право на цінний папір, одночасно переходять у сукупності всі права, які ним посвідчуються (права за цінним папером), крім випадків, установлених законом або правочином. Обмеження прав на цінні папери або прав за цінними паперами може бути встановлено тільки у випадках і в порядку, що передбачені законом. Особливості переходу прав на цінні папери та прав за цінними паперами встановлюються НКЦПФР та правочином.

Права на цінний папір та права за цінним папером *на пред'явника*, що існує в документарній формі у паперовому вигляді, переходять шляхом вручення такого цінного папера іншій особі, а порядок переходу права на цінний папір та права за цінним папером на пред'явника, що існує в документарній формі як електронний документ, визначається Національним банком України – для фінансових

банківських векселів та Кабінетом Міністрів України – для фінансових казначейських векселів. При цьому права на цінний папір та права за цінним папером на пред'явника, що існує в бездокументарній формі, переходять у порядку, визначеному для переходу прав на іменні цінні папери. Перехід прав на знерухомлені цінні папери на пред'явника і реалізація прав за ними потребує обов'язкової ідентифікації власника депозитарною установою, що веде рахунок у цінних паперах такого власника. Реєстр власників цінних паперів на пред'явника не складається.

Право власності на *ордерний* цінний папір (чеки, векселі, коносаменти тощо) переходить іншій особі шляхом вчинення на ордерному цінному папері передавального запису (індосаменту). Індосамент може бути бланковим – без зазначення особи, стосовно якої повинні бути виконані зобов'язання, або ордерним – із зазначенням такої особи.

Права на *іменний цінний папір* та права за іменним цінним папером переходять до іншої особи у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України. Інформацію про власників іменних цінних паперів емітент одержує у формі реєстру власників іменних цінних паперів. Перехід прав на іменні цінні папери і реалізація прав за ними потребує обов'язкової ідентифікації власника депозитарною установою, що веде рахунок у цінних паперах такого власника. Облік цінних паперів, прав на цінні папери та їх обмежень на рахунках у цінних паперах (далі – депозитарний облік) здійснюється в системі депозитарного обліку цінних паперів. При цьому облік прав на цінні папери конкретного власника ведеться виключно депозитарними установами, а облік цінних паперів і прав за цінними паперами – виключно Центральним депозитарієм.

1. Визнання права власності на цінні папери та внесення змін до реєстру власників цінних паперів

Під час розгляду справ зазначеної категорії господарським судам необхідно враховувати, що *підтвердженням прав на цінні папери та прав за цінними паперами, що існують в бездокументарній формі, а також обмежень прав на цінні папери у певний момент часу є обліковий запис на рахунку в цінних паперах депонента в депозитарній установі* (частина перша статті 8 Закону України "Про депозитарну систему України"). Документальним підтвердженням наявності на певний момент часу прав на цінні папери та прав за цінними паперами депонента (у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса – відповідного кредитора) є виписка з рахунка в цінних паперах депонента, яка видається депозитарною установою на вимогу депонента або в інших випадках, установлених законодавством та договором про

обслуговування рахунка в цінних паперах. При цьому виписка з рахунка в цінних паперах не є цінним папером, а її передача від однієї особи до іншої не є вчиненням правочину щодо цінних паперів і не тягне за собою переходу прав на цінні папери та прав за цінними паперами.

Особа, яка незаконно позбавлена акцій у результаті неправомірного списання їх з рахунку, має право звернутися до суду з вимогою про визнання права на акції, незважаючи на те, що на рахунку цієї особи акції у вигляді запису відсутні.

КГС ВС у постанові від 16.04.2018 у справі № 910/3126/17 зазначив, що суди першої та апеляційної інстанцій дійшли правильного висновку щодо неправомірної видачі свідоцтва про знерухомлення іменних цінних паперів документарної форми випуску, оскільки договір на ведення реєстру власників іменних цінних паперів є недійсним, проте необґрунтовано відмовили у задоволенні позову, неправильно застосувавши строк позовної давності.

Крім того, колегія суддів КГС ВС звернула увагу на те, що незважаючи на форму договору дарування, основною умовою цього договору є наявність права власності у дарувальника на майно, оскільки метою договору дарування є передача власником (дарувальником) свого майна у власність іншої особи (обдарованого).

Договори дарування цінних паперів укладено між сторонами за відсутності у дарувальника сертифіката акцій та реєстратора, який має право вносити зміни до системи реєстру щодо переходу прав власності на акції і, зрештою, відчужуваного у дарувальника об'єкта дарування – акцій, тому ці правочини порушують права власника акцій, передбачені статтею 41 Конституції України та статтями 317, 319, 321 ЦК України.

Тож КГС ВС визнав, що оскільки позовні вимоги про зобов'язання відповідачів списати з рахунків у цінних паперах третіх осіб прості іменні акції документарної форми існування впливають із застосування наслідків нікчемних правочинів, вони підлягають задоволенню.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73410667>

Згідно з частиною першою статті 16 Закону України "Про депозитарну систему України" центральний депозитарій у порядку, встановленому НКЦПФРУ, відповідно до отриманих депозитарних активів провадить діяльність з депозитарного обліку та обслуговування обігу цінних паперів, розміщених в Україні та за її межами, та корпоративних операцій емітента на рахунках у цінних паперах клієнтів відповідно до компетенції щодо обліку цінних паперів, встановленої цим Законом. Клієнтами Центрального депозитарію є емітенти, Національний банк України, депозитарні установи, депозитарії-кореспонденти, клірингові установи та Розрахунковий центр.

Статтею 5 цього Закону передбачено, що рахунок у цінних паперах депонента відкривається депозитарною установою на підставі договору про обслуговування рахунка в цінних паперах власнику цінних паперів, співвласникам цінних паперів або нотаріусу, на депозит яких внесено цінні папери, а також самій депозитарній установі (на підставі наказу керівника цієї депозитарної установи) або Національному банку України відповідно до законодавства. Договір про обслуговування рахунка в цінних паперах укладається між депонентом та депозитарною установою, відповідно до якого депозитарна установа в установленому Комісією порядку на рахунку у цінних паперах веде облік цінних паперів, що належать власникові, співвласникам цінних паперів, у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса – відповідному кредиторів, а також облік прав зазначених осіб на цінні папери, що обліковуються на певному рахунку у цінних паперах, та обмеження таких прав.

У справі № 922/2760/17 ТОВ звернулося до суду з вимогою про розірвання договору та зобов'язання вчинити дії. Вимоги позивача обґрунтовані тим, що відповідач-1 (депозитарна установа) не виконав узяті на себе зобов'язання за договором про обслуговування рахунку в цінних паперах (його ліцензію анульовано), що є підставою для розірвання цього договору, а відповідач-2 (ПАТ "Національний депозитарій України") не здійснює процедуру перерахування цінних паперів позивача на рахунок в цінних паперах, відкритий в іншій депозитарній установі.

Колегія суддів КГС ВС у постанові від 13.06.2018 визнала, що доводи відповідача-2 про неможливість виконання зазначених дій у зв'язку з тим, що відповідач-1 не передав йому документи, бази даних, архіви баз даних тощо, внаслідок чого він не набув статусу уповноваженого на зберігання цінних паперів, які обліковуються на незакритих рахунках в цінних паперах депонентів відповідача-1, були обґрунтовано відхилені господарськими судами попередніх інстанцій, оскільки Закон України "Про депозитарну систему України" основною функцією відповідача-2 – Центрального депозитарію визначає забезпечення формування та функціонування всієї системи депозитарного обліку цінних паперів.

ВС зазначив, що в цій ситуації єдиною особою, яка може вчинити дії щодо переказу цінних паперів з незакритого власником рахунку в цінних паперах на рахунок у цінних паперах в обраній власником депозитарній установі з одночасним списанням цінних паперів з рахунку в цінних паперах власника, який знаходиться в базі даних, переданій уповноваженому на зберігання депозитарною установою, є ПАТ "Національний депозитарій України" з огляду на положення Закону України "Про депозитарну систему України" та повноваження Центрального депозитарію, до яких, зокрема, належать: зарахування цінних паперів у систему депозитарного обліку, їх облік та

зберігання, а також списання цінних паперів у зв'язку з їх погашенням та/або анулюванням; складення реєстрів власників іменних цінних паперів; відкриття та ведення рахунків у цінних паперах емітентів, депозитарних установ, ведення рахунка в цінних паперах депозитарної установи, що припинила свою депозитарну діяльність або якій анульовано відповідну ліцензію за правопорушення на ринку цінних паперів тощо.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74847657>

Господарські суди враховували, що порядок дій емітента та професійних учасників депозитарної системи України щодо забезпечення існування у бездокументарній формі іменних цінних паперів, випуски яких не були переведені у таку форму в установленому законодавством порядку до набрання чинності Законом України "Про депозитарну систему України", а також порядок обслуговування в депозитарній системі рахунків у цінних паперах власників, відкритих емітентом у процесі дематеріалізації, у тому числі до набрання чинності Законом, встановлено Положенням про порядок забезпечення існування іменних цінних паперів у бездокументарній формі, затвердженим рішенням НКЦПФРУ від 22.01.2014 № 47.

Порядок передачі інформації, що міститься у системі реєстру власників іменних цінних паперів, до системи депозитарного обліку, затверджено рішенням НКЦПФРУ від 18.04.2013 № 729 (далі – Порядок).

Залишаючи без змін постанову апеляційної інстанції, КГС ВС у постанові від 03.04.2018 у справі № 921/42/17-г/8 відхилив доводи скаржника про наявність підстав для припинення провадження у цій справі відповідно до пункту 2 частини першої статті 80 ГПК України з посиланням на рішення в іншій справі та погодився з висновком суду апеляційної інстанції, що предмет і підстави спору в цій справі та справі № 910/19386/13 є різними. Із встановлених судами обставин КГС ВС визнав, що предметом спору в зазначених справах є зобов'язання відповідача передати третій особі–3 документи системи реєстру власників іменних цінних паперів товариства станом на різні дати, які не є тотожними з огляду на можливе внесення змін до реєстру в період з 02.10.2013 до 12.10.2013.

КГС ВС відхилив аргументи відповідача про те, що зміна процедури передачі документів системи реєстру не може бути підставою для звернення до суду повторно, адже звернення з позовом у цій справі пов'язано не зі зміною певної процедури, а саме з наявністю іншої правової підстави для передання відповідачем документів системи реєстру товариства третій особі–3, ніж у справі № 910/19386/13, станом на іншу дату, тобто не є повторним зверненням з аналогічною позовною вимогою.

КГС ВС не взяв до уваги доводи відповідача про неправомірність застосування судом апеляційної інстанції положень Порядку до спірних правовідносин. Суд зауважив, що частиною другою пункту 1 розділу I Порядку передбачено непоширення його дії на системи реєстрів за випусками іменних цінних паперів, щодо яких емітентом прийнято рішення про дематеріалізацію саме до набрання чинності Законом України "Про депозитарну систему України". Зазначений Закон набрав чинності 12.10.2013, тоді як рішення загальних зборів акціонерів товариства про дематеріалізацію датовано 25-28.09.2015.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73160888>

2. Визнання недійсним договору купівлі-продажу цінних паперів

Цінні папери є об'єктами права власності, а тому можуть відчужуватися на підставі правочинів, у тому числі на підставі: договору купівлі-продажу, договору дарування, договору міни, спадкування, звернення стягнення на заставлене майно тощо.

Статтею 139 ГК України визначено, що цінні папери є особливим видом майна суб'єкта господарювання.

Можливість обігу цінних паперів, передання їх у заставу визначається законодавством про відповідний вид цінного папера, а для емісійних цінних паперів – також умовами розміщення (проспектом емісії тощо).

На правочини стосовно цінних паперів поширюються загальні правила про недійсність правочинів, установлені нормами глави 16 ЦК України та глави 22 ГК України (з урахуванням специфіки правового режиму цінних паперів, особливостей їх обігу, а також обліку прав на них).

Відповідно до статті 16 ЦК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способом захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема, визнання правочину недійсним. Частиною першою статті 215 ЦК України передбачено, підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу.

Положеннями статей 203, 215, 228, 229 ЦК України передбачено недійсність правочинів з вадами волі, коли волевиявлення учасника правочину не відповідає його внутрішній волі, у тому числі якщо внутрішня воля сторони сформувалася неправильно під впливом обману. При цьому обман відбувається, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування.

Однак для визнання недійсним правочину як укладеного під впливом обману необхідно, щоб сторона була введена в оману саме щодо обставин, які мають істотне значення. До таких обставин належать відомості щодо природи правочину,

прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Тобто особа, яка діяла під впливом обману, повинна довести не лише факт обману та наявність умислу в діях її контрагента, а й істотність значення обставин, щодо яких особу введено в оману.

Під час розгляду справ щодо визнання недійсним договору купівлі-продажу цінних паперів господарські суди виходили з того, що позивач відповідно до вимог ГПК України повинен довести наявність фактичних обставин, з якими закон пов'язує визнання таких правочинів недійсними на момент їх вчинення. У разі недоведення позивачем обставин недодержання сторонами в момент вчинення оспорюваного правочину конкретних вимог законодавства суд не має підстав для задоволення відповідного позову.

Позивач звернувся до господарського суду з позовом до відповідача про визнання недійсним договору купівлі-продажу цінних паперів. Позов мотивовано тим, що договір з боку відповідача укладено з порушенням господарської компетенції, а також із введенням позивача в оману щодо обставин, які мають істотне значення. Рішенням Господарського суду міста Києва від 12.10.2017 у справі № 910/13411/17, яке залишено без змін постановою Київського апеляційного господарського суду від 16.01.2018, у задоволенні позовних вимог відмовлено повністю.

КГС ВС зазначив, що суди обґрунтовано відхилили доводи позивача про відсутність у відповідача господарської компетенції на укладення договору. Адже згідно із встановленими судами обставинами цінні папери, які були предметом купівлі-продажу за договором, є облігаціями позивача з додатковим забезпеченням, на операції з придбання яких не поширюються обмеження банку в період користування кредитом для збереження ліквідності відповідно до абзацу шостого пункту 12 Положення про надання Національним банком України кредитів банкам України для збереження їх ліквідності, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 24.02.2014 № 91.

КГС ВС погодився з висновком судів попередніх інстанцій з огляду на те, що подання інформації стосовно фінансових показників відповідача не передбачено як умовами договору, так і проспектом емісії, а в договорі відсутні посилання на генеральний договір. Водночас оскільки генеральний договір регулює іншу сферу діяльності та не стосується спірних правовідносин, суди обґрунтовано відхилили аргументи позивача про надання відповідачем недостовірної інформації на підставі генерального договору саме з метою введення позивача в оману щодо обставин, істотних для укладення договору.

Звертаючись з касаційною скаргою, позивач не спростував наведених висновків судів та не навів конкретних норм законодавства, чинних на момент укладення договору, які б обмежували господарську компетенцію відповідача саме щодо укладення договору та придбання цінних паперів.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73359499>

Аналогічний висновок міститься у постановках КГС ВС від 08.05.2018 у справі № 910/13756/17, від 05.06.2018 у справі № 910/14136/17, від 12.06.2018 у справі № 910/14800/17, від 20.06.2018 у справі № 910/14910/17.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73968510>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74508850>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74670742>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75025638>

3. Визнання припиненим договору поруки до договору купівлі-продажу цінних паперів

Статтю 202 ЦК України визначено, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Згідно зі статтю 11 ЦК України договір є однією з підстав виникнення цивільних прав і обов'язків. Положеннями частини першої статті 546 цього Кодексу передбачено, що виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком.

Відповідно до статті 553 зазначеного Кодексу за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки (стаття 554 ЦК України).

Частиною першою статті 559 ЦК України визначено, що порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності. Тобто закон пов'язує припинення договору поруки на підставі частини першої статті 559 ЦК України зі зміною основного зобов'язання за відсутності на це згоди поручителя та зумовленим такою зміною збільшенням обсягу відповідальності поручителя, а не зі зміною будь-яких умов основного зобов'язання, забезпеченого порукою.

З аналізу зазначеної правової норми випливає, що порука припиняється за наявності двох умов: внесення без згоди поручителя змін до основного

зобов'язання; ці зміни призвели або можуть призвести до збільшення обсягу його відповідальності. Зокрема, до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели до збільшення обсягу його відповідальності. Збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки; установлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки убік збільшення тощо.

Під час розгляду цієї категорії справ суди враховували, що порука є спеціальним заходом майнового характеру, спрямованим на забезпечення виконання основного зобов'язання, чим обумовлюється додатковий характер поруки стосовно основного зобов'язання. Обсяг зобов'язань поручителя визначається як умовами договору поруки, так і умовами основного договору, яким встановлено обсяг зобов'язань боржника, забезпечення виконання яких здійснює поручитель.

До господарського суду звернулося ПрАТ з позовом до ПАТ про визнання припиненими правовідносин за договором поруки, за умовами якого поручитель поручився перед кредитором за виконання боржником зобов'язань за договором купівлі-продажу цінних, укладеним між кредитором та боржником за проспектом емісії облігацій в частині виплати відсоткового доходу за відсотковими іменними облігаціями.

Справа розглядалася судами неодноразово. Під час нового розгляду справи рішенням місцевого господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційної інстанції, позов задоволено.

КГС ВС у постанові від 22.05.2018 у справі № 910/1830/17 погодився із позицією попередніх судових інстанцій та зазначив, що внаслідок реєстрації 25.10.2013 змін до проспекту емісії облігацій обсяг відповідальності позивача як поручителя збільшився з 31 258 920,00 грн до 41 469 120,00 грн, на що позивач не надав своєї згоди, а додаткова угода з приводу таких змін до договору поруки сторонами не укладалась. Зміни, внесені додатковою угодою № 3 від 19.11.2013 до договору купівлі-продажу цінних паперів, полягають у збільшенні періоду викупу облігацій, збільшенні відсоткового періоду, за який нараховується дохід від облігацій, а також збільшенні загальної суми такого відсоткового доходу, а отже, все це призвело до збільшення обсягу відповідальності поручителя.

Як правильно зазначено судами попередніх інстанцій, посилення відповідача на обізнаність поручителя про внесення змін до проспекту емісії не має значення для правильного вирішення справи, оскільки така обізнаність не містить погодження

або заперечення поручителя щодо зміни обсягу його відповідальності, тобто не є волевиявленням сторони, а отже, не є згодою.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74221154>

4. Розірвання договору купівлі-продажу цінних паперів та визнання зобов'язань за договором припиненими

Згідно з частиною першою статті 652 ЦК України у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті зобов'язання.

Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це перебачити, вони не уклали б договір або уклали його на інших умовах.

Відповідно до частини другої статті 652 ЦК України якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінились, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний за наявності одночасно чотирьох умов: 1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Отже, закон пов'язує можливість розірвання договору безпосередньо не з наявністю істотної зміни обставин, а з наявністю чотирьох умов, визначених частини другої статті 652 ЦК України, за істотної зміни обстави.

Вирішуючи спори щодо розірвання договору купівлі-продажу цінних паперів, господарським судам потрібно, зокрема, з'ясувати, чи відбулася взагалі зміна обставин, якими сторони керувалися при укладенні спірного договору, чи вона є істотною.

КГС ВС у постанові від 17.07.2018 у справі № 910/13249/17 скасував судові рішення попередніх судових інстанцій, якими, зокрема, задоволено позов щодо розірвання договору купівлі-продажу цінних паперів та визнано його припиненим. Окрім того, він зауважив, що закріплення сторонами в договорах про наміри, протоколах, меморандумах тощо певних намірів не означає того, що вони будуть закріплені в основному договорі. Лише у разі, якщо такі наміри знайдуть своє відображення в

положеннях основного договору, вони будуть мати юридичне значення як умови договору.

Направляючи справу на новий розгляд, КГС ВС зазначив що суди попередніх інстанцій не врахували наведеного та не дослідили, чи були відтворені положення підписаного сторонами меморандуму в основному договорі (в спірному договорі), чи містить основний договір (спірний договір купівлі-продажу цінних паперів) умови, в яких був закріплений намір сторін здійснити розрахунок за придбані цінні папери за рахунок коштів, виручених від продажу корпоративних прав ТОВ. Суди не дослідили, на яких умовах розрахунку було укладено спірний договір, чи залежав визначений в договорі порядок розрахунків від певних умов та/або обставин, зокрема від надання чи ненадання Фондом державного майна України згоди на продаж позивачем корпоративних прав ТОВ, та чи залежало взагалі укладення спірного договору від обставин продажу позивачем корпоративних прав ТОВ.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399009>

5. Спори, пов'язані з обігом векселів

Відповідно до статті 194 ЦК України цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

Згідно з частиною першою статті 14 Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" векселем є цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Частиною першою статті 14 зазначеного Закону визначено, що вексель є борговим документом.

Водночас вексельні правочини (зокрема щодо видачі, акцептування (в тому числі в порядку посередництва), індосування, авалювання та оплати векселя) регулюються не тільки нормами спеціального вексельного законодавства, а й загальними нормами цивільного законодавства про угоди та зобов'язання (статті 202–211, 215–236, 509–609 ЦК України). Тому за відсутності спеціальних норм у вексельному законодавстві до вексельних правочинів застосовуються загальні норми ЦК України з урахуванням їх особливостей.

У разі якщо на час розгляду справи відповідач не надав суду доказів на підтвердження сплати за простими вексями, господарські суди задовольняли позовні вимоги.

КГС ВС у постанові від 11.04.2018 у справі № 904/10246/14 зазначив, що, як встановлено господарськими судами, спірні векселі були передані позивачу на виконання цивільно-правових угод без вчинення відповідного напису на вексях. Чинне законодавство України не забороняє торгівлю вексями, але у цьому зв'язку послідовну передачу векся слід вважати перерваною. З огляду на відсутність безперервного ряду індосаментів, якщо останній індосамент є бланковим або на пред'явника (тобто в ньому не зазначено особу, що отримує вексель), законним векселедержателем такого векся вважається особа, у якій вексель фактично знаходиться.

КГС ВС зауважив, що господарські суди попередніх інстанцій, з урахуванням вимог статей 525, 526, 530, 612 ЦК України, дійшли правильного висновку про наявність підстав для часткового задоволення позову. Оскільки передача векселів була здійснена за договором комісії без вчинення індосаментного напису, тобто послідовна передача векселів, передбачена вимогами закону, була перервана, векселі набули статусу боргового документа і відносини щодо них регулюються нормами цивільного законодавства.

Крім того, ВС визнав необґрунтованими доводи скаржника про пропуск позивачем позовної давності, оскільки перебіг трирічного строку для пред'явлення позовних вимог до векселедавця простого векся починається з дати настання строку платежу, зазначеного у векселі. Ураховуючи, що у вексях зазначено про те, що вони видаються за пред'явленням, але не раніше 01.01.2013, позивач звернувся до господарськими суду з позовом у грудні 2014 року, тобто в межах трирічного строку з дати настання строку платежу, зазначеного у вексях.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73533274>

Аналогічний висновок міститься у постанові КГС ВС від 02.05.2018 у справі № 920/722/17.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73840099>

Статтю 77 Уніфікованого закону про переказний та простий векселі передбачено, що до простих векселів (далі – Уніфікований закон) застосовуються такі ж положення, що стосуються переказних векселів, тією мірою, якою вони є сумісними з природою цих документів, а саме положення щодо: індосаменту (статті 11–20); строку платежу (статті 33–37); платежу (статті 38–42); права регресу у разі неплатежу (статті 43–50, 52–54); платежу у порядку посередництва (статті 55, 59–

63); копій (статті 67–68); змін (стаття 69); позовної давності (статті 70–71); неробочих днів, обчислення строків і заборони пільгових строків (статті 72–74).

Відповідно до статті 70 Уніфікованого закону позовні вимоги до акцептанта, які впливають з переказного векселя, погашаються із закінченням трьох років, які обчислюються від дати настання строку платежу.

До простого векселя також застосовуються такі положення: положення, які стосуються переказного векселя, який підлягає оплаті за адресою третьої особи або у місцевості, іншій, ніж місце проживання трасата (статті 4, 27); застереження про відсотки (стаття 5); розбіжності щодо суми, яка підлягає оплаті (стаття 6); наслідки підпису відповідно до умов, зазначених у статті 7; наслідки підпису особи, яка діє без повноважень або з перевищенням своїх повноважень (стаття 8); положення, які стосуються бланкового переказного векселя (стаття 10).

До простого векселя також застосовуються такі положення: положення щодо забезпечення авалем (статті 30–32); у випадку, передбаченому в останньому абзаці статті 31, якщо в авалі не зазначено, за кого він даний, вважається, що він даний за векселедавця простого векселя.

Відповідно до статті 78 Уніфікованого закону векселедавець простого векселя зобов'язаний так само, як акцептант за переказним векселем. Прості векселі зі строком платежу у визначений строк від пред'явлення повинні бути протягом строків, встановлених статтею 23, пред'явлені векселедавцю для відмітки. Перебіг строку починається від дати відмітки, підписаної векселедавцем на векселі. Відмова векселедавця зробити датовану відмітку повинна бути засвідчена протестом (стаття 25), дата якого є початком строку від пред'явлення.

Статтею 34 Уніфікованого закону встановлено, що переказний вексель строком за пред'явленням підлягає оплаті при його пред'явленні. Він повинен бути пред'явлений для платежу протягом одного року від дати його складання. Трасант може скоротити цей строк або обумовити більш тривалий строк. Ці строки можуть бути скорочені індосантами. Трасант може встановити, що переказний вексель зі строком платежу за пред'явленням не може бути пред'явленим для платежу раніше визначеної дати. У цьому разі строк для пред'явлення починається від зазначеної дати.

За змістом статей 2, 76 Уніфікованого закону вексель має пред'являтися до платежу у визначеному в ньому місці, а якщо воно не було прямо визначено, – за місцем знаходження платника (акцептанта) переказного векселя або за місцем складання простого векселя.

Пред'явлення векселя до платежу відбувається у місці, яке зазначене в ньому. Якщо воно не зазначене, то вексель пред'являється у місці перебування платника.

Результати проведеного аналізу свідчать, що під час розгляду справ цієї категорії суди враховували таке. Прямий боржник за векселем зобов'язаний довести обґрунтованість своїх заперечень стосовно того, що векселедержатель не пред'явив йому оригінал векселя або не надав можливості перевірити наявність у встановленому місці та у визначений строк у особи, що пред'явила вимогу, оригіналу векселя і прав власності на зазначений цінний папір. Векселедержатель може спростувати ці заперечення шляхом надання будь-яких не заборонених законом доказів, у тому числі актів нотаріуса про протест векселя чи про посвідчення факту його пред'явлення до платежу, а також документів, виданих боржником.

У разі якщо відповідачі не подавали суду доказів на підтвердження сплати заборгованості за простими векселями, господарські суди доходили висновку про доведеність позивачем позовних вимог.

Постанова КГС ВС від 11.04.2018 у справі № 904/10246/14. Відповідно до статті 16 Уніфікованого закону власник переказного векселя вважається його законним держателем, якщо його право на вексель базується на безперервному ряді індосаментів, навіть якщо останній індосамент є бланковим. Закреслені індосаменти вважаються при цьому ненаписаними. Якщо за бланковим індосаментом іде інший індосамент, то особа, яка підписала останній, вважається такою, що придбала вексель за бланковим індосаментом.

Таким чином, особа, у якої знаходиться вексель, вважається його законним держателем, якщо її право на вексель базується на безперервному ряді індосаментів, навіть якщо останній із них є бланковим.

Якщо останній індосамент є бланковим або на пред'явника (тобто в ньому не зазначено особу, що отримує вексель), законним векселедержателем такого векселя вважається особа, у якої вексель фактично знаходиться. Така особа має всі права за векселем, у тому числі право вимоги платежу за ним.

Законний векселедержатель не зобов'язаний доводити наявність і дійсність своїх прав за векселем, вони вважаються наявними і дійсними. Доведення протилежного – обов'язок особи, якій пред'явлено вимогу за векселем.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73533274>

Статтю 15 Уніфікованого закону визначено, що індосант відповідає за акцепт і за платіж, якщо не обумовлене протилежне.

Під час розгляду справ цієї категорії господарські суди правильно зазначали, що у випадку включення до індосаменту застереження "без обороту на мене" чи будь-якого іншого, наслідком якого може бути звільнення індосанта від відповідальності за платіж за векселем, передбаченої названою нормою Уніфікованого закону, індосант відповідає лише за дійсність переданої за векселем вимоги. Таке

застереження означає, що при неакцепті або неплатежі до такого індосанта не можуть бути пред'явлені вимоги, передбачені статтями 43–49 Уніфікованого закону, тобто зазначена особа звільняється від відповідальності за невиконання зобов'язань за векселем.

ПАТ звернулося до господарського суду з позовом до ПАТ (відповідач-1) та ПАТ (відповідач-2), в якому просило стягнути з відповідача суму заборгованості за векселем, відсотків та інфляційних втрат.

Позовні вимоги мотивовані тим, що позивач є законним держателем простого векселя, випущеного відповідачем-2, а відповідачі як індосант та векседавець є солідарно зобов'язаними перед позивачем здійснити платіж за векселем з огляду на настання строку платежу за ним, однак не виконали своїх зобов'язань та борг за векселем не погасили.

Рішенням Господарського суду Дніпропетровської області від 11.12.2017 у справі № 904/8712/17, залишеним без змін постановою Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 07.02.2018, позовні вимоги задоволено частково. Стягнуто з відповідачів заборгованість за векселем, шість відсотків та витрати, пов'язані зі сплатою судового збору. У задоволенні решти позову відмовлено. У задоволенні позову до відповідача-1 відмовлено в повному обсязі.

КГС ВС у постанові від 22.05.2018 у справі № 904/8712/17 залишив зазначені судові рішення без змін та визнав їх обґрунтованими з огляду на те, що відповідач-1 звільнений від відповідальності за платіж за векселем, оскільки вексель містить застереження, за яким відповідач-1 як індосант звільняється від відповідальності, а позивач (новий векселедержатель) погодився прийняти вексель за наявності такого застереження.

Крім того, відповідач-2 є векседавцем та прямим боржником за векселем, строк платежу за векселем настав 01.01.2015, однак відповідач-2 не вчинив жодної дії, спрямованої на здійснення оплати спірного векселя, зокрема не надав відповіді на лист позивача про оплату векселя, відмовив у одержанні телеграми, не допустив представників на територію підприємства та не звернувся до нотаріуса з метою перевірки наявності оригіналу векселя і з'ясування обґрунтованості вимог позивача за цим векселем.

При цьому, як правильно зазначив місцевий господарський суд, Уніфікований закон не вирішує питання про те, що саме слід розуміти під пред'явленням та не встановлює його конкретної процедури, однак під пред'явленням цілком розумно вважати будь-яку подію, яка вказує на те, що вимога платежу та векселедержатель стали відомі платнику або ж повинні були стати такими за умови належної та відповідної чинному законодавству поведінки платника.

Як правильно зазначено судами, відповідно до вимог вексельного законодавства, зокрема статей 2, 76 Уніфікованого закону, вексель має пред'являтися до платежу у визначеному в ньому місці, а якщо воно не було прямо визначено, – за місцем знаходження платника (акцептанта) переказного векселя або за місцем складання простого векселя.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74221146>

Аналогічні висновки містяться у постанові КГС ВС від 15.05.2018 у справі № 904/8714/17.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74411391>

Пунктом 2 статті 48 Уніфікованого закону визначено, що держатель може вимагати від особи, проти якої він використовує своє право регресу, зокрема, відсотки в розмірі шести від дати настання строку платежу. Згідно зі статтею 2 Закону України "Про обіг векселів в Україні" передбачені статтями 48, 49 Уніфікованого закону відсотки на суму векселів, як виданих, так і тих, що підлягають оплаті на території України, нараховуються, виходячи з розміру облікової ставки НБУ на день подання позову та від дня настання строку платежу (з дня платежу) до дня подання позову відповідно.

Статтею 5 Уніфікованого закону встановлено, що у переказному векселі, який підлягає оплаті відразу після пред'явлення або у визначений строк після пред'явлення, трасант може обумовити, що на суму, яка підлягає оплаті, будуть нараховуватися відсотки. У будь-якому іншому переказному векселі така умова вважається ненаписаною. Відсоткова ставка повинна бути зазначена у векселі. При відсутності такої вказівки умова вважається ненаписаною.

Однак наведена норма не пов'язує передбачене пунктом 2 статті 48 Уніфікованого закону право держателя на одержання відсотків у розмірі шести із зазначенням такої відсоткової ставки у векселі.

КГС ВС у постанові від 22.05.2018 у справі № 904/8712/17 зазначив, що господарські суди попередніх інстанцій, керуючись пунктом 2 статті 48 Уніфікованого закону, дійшли правильного висновку про те, що позивач як держатель векселя має право вимагати від векселедавця стягнення відсотків на суму векселя в розмірі 6 %, у зв'язку з чим правильно визнали позовні вимоги в цій частині обґрунтованими. Перевіривши проведений позивачем розрахунок відсотків, нарахованих за прострочений період, тобто з дати настання строку платежу, виходячи з дати направлення вимоги про оплату, суди встановили, що сума відсотків, визначена позивачем в заяві про збільшення розміру позовних вимог, є правильною, у зв'язку з чим колегія суддів вважає, що суди правильно та обґрунтовано задовольнили позовні вимоги в цій частині.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74221146>

Аналогічні висновки містяться у постановках КГС ВС від 15.05.2018 у справі № 904/8714/17, від 22.05.2018 у справах № 904/8712/17, № 904/8713/17, від 23.05.2018 у справах № 904/8710/17, № 904/8711/17, від 20.06.2018 у справі № 904/8715/17, від 08.10.2018 у справі № 917/22/18, від 07.09.2018 у справах № 917/24/18, № 917/25/18, № 917/29/18, № 917/31/18, від 20.09.2018 у справі № 917/23/18, від 08.10.2018 у справах № 917/26/18, № 917/30/18.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74411391>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74221146>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74221504>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74455864>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74281820>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74899084>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77044504>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76326066>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76326030>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76326017>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76325915>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76623603>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77263635>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77257169>

Відповідно до статті 1 Закону України "Про обіг векселів в Україні" законодавство України про обіг векселів складається із Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон, з урахуванням застережень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції, та із Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі, Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів, Закону України "Про цінні папери і фондову біржу", Закону України "Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі", Закону України "Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі", Закону України "Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів", цього Закону та інших прийнятих згідно з ними актів законодавства України.

Отже, застосування норм ЦК України, які регулюють відповідальність за прострочення виконання зобов'язань до правовідносин, пов'язаних із обігом

векселів, є можливим лише у випадку вказівки на це в актах вексельного законодавства, зазначених у Законі України "Про обіг векселів в Україні".

Згідно зі статтею 48 Уніфікованого закону право векселедержателя вимагати від особи, проти якої він використовує своє право регресу, обмежено такими сумами:

1) сумою неакцептованого або неоплаченого переказного векселя з відсотками, якщо вони були обумовлені; 2) відсотками в розмірі шести від дати настання строку платежу; 3) витратами, пов'язаними з протестом і пересиланням повідомлень, а також іншими витратами. Якщо право регресу використане до настання строку платежу, то з вексельної суми утримуються облікові відсотки. Ці облікові відсотки обчислюються за офіційною обліковою ставкою (банківською ставкою), яка діє на дату використання права регресу за місцем проживання держателя. Цей перелік є вичерпним.

Уніфікованим законом не передбачено покладання на зобов'язану за векселем особу інших платежів, ніж зазначені в Уніфікованому законі, зокрема не встановлено можливості стягнення збитків від інфляції.

Оскільки спірні правовідносини сторін врегульовано вексельним законодавством, яким не передбачено стягнення інфляційних втрат у разі прострочення виконання вексельного зобов'язання, норми статті 625 ЦК України не підлягають застосуванню до цих правовідносин.

Колегія суддів КГС ВС у постанові від 31.10.2018 у справі № 904/9951/17 зазначила, що спеціальне вексельне законодавство, яке підлягає застосуванню у спірних правовідносинах, містить виключний перелік нарахувань на суму векселя, серед яких відсутня можливість стягнення інфляційних втрат.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77586138>

Аналогічні висновки викладено у постановках КГС ВС від 15.05.2018 у справі № 904/8714/17, від 22.05.2018 у справах № 904/8713/17, № 904/8713/17, від 23.05.2018 у справах № 904/8710/17, № 904/8711/17, від 20.06.2018 у справі № 904/8715/17, від 07.09.2018 у справах № 917/24/18, № 917/25/18, № 917/29/18, № 917/31/18, від 20.09.2018 у справі № 917/23/18, від 08.10.2018 у справах № 917/26/18, № 917/30/18, № 917/22/18.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74411391>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74221504>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74221504>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74455864>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74281820>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74899084>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76326066>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76326030>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76326017>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76325915>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76623603>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77263635>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77257169>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77044504>

Згідно з частиною першою статті 20 ЦК України право на захист особа здійснює на свій розсуд. Отже, особа, право якої порушено, може на власний розсуд обрати будь-яку форму захисту: судову, шляхом звернення до органів державної влади та органів нотаріату чи самозахист.

При цьому здійснення особою свого права на судовий захист не залежить від використання нею інших засобів правового захисту, до яких належить, зокрема, захист цивільних прав нотаріусом шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом.

Крім того, частиною першою статті 1 Закону України "Про нотаріат" нотаріат в Україні визначено як систему органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Рішенням господарського суду позов задоволено частково: стягнуто з ПАТ (позивач) на користь ПАТ (відповідач) шість відсотків суми, в решті позову відмовлено. Відмовляючи у задоволенні позовних вимог в частині стягнення суми основного боргу за виданим простим векселем, місцевий господарський суд вважав, що у позивача на момент звернення з позовом до суду відсутнє незахищене право, яке могло б бути захищене судом у такий же спосіб – шляхом примусового виконання обов'язку в натурі, в який було здійснене захист цього права нотаріусом. КГС ВС погодився із висновком суду апеляційної інстанції, постановою якої назване рішення скасовано. Так, наявність виконавчого напису за відсутності реального виконання боржником свого зобов'язання (добровільного чи примусового) не свідчить про припинення договірних правовідносин сторін та не позбавляє кредитора права на судовий захист шляхом стягнення заборгованості у судовому порядку.

Водночас колегія суддів касаційного суду не погодилася і з висновком суду апеляційної інстанції, який підставами для відмови у позові назвав відсутність оригіналу спірного простого векселя та відсутність можливості його дослідити.

КГС ВС постановою від 16.10.2018 у справі № 920/12/18 скасував постанову апеляційної інстанції з направленням справи на новий розгляд та зазначив, що, обмежившись констатацією відсутності в матеріалах справи оригіналу спірного векселя, судом апеляційної інстанції з достовірністю не було встановлено обставин наявності у позивача порушеного права на момент звернення до господарського суду з позовом у цій справі та під її час розгляду. До того ж апеляційним судом встановлено можливе перебування спірного векселя на виконанні у відділі державної виконавчої служби Сумського міського управління юстиції.

Тож висновок суду апеляційної інстанції про доведеність існування порушеного права позивача, яке підлягає захисту, зроблено судом без дослідження обставин, на які посилаються сторони у справі, а також належних та допустимих доказів, якими ці обставини підтверджуються. Аналогічне стосується і висновку місцевого господарського суду, який, відмовивши у задоволенні позову в частині стягнення заборгованості за векселем, дійшов неправильного висновку, що порушене право позивача на момент звернення з позовом у цій справі є захищеним.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77248153>

Аналогічні висновки містяться у постановах КГС ВС від 16.10.2018 у справах № 920/13/18, № 920/20/18, від 17.10.2018 у справах № 920/16/18, № 920/19/18, від 06.11.2018 у справах № 920/15/18, № 920/18/18.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77248155>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77248001>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77364505>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77364514>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77748577>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77748999>

Розглядаючи справи цієї категорії, господарським судам необхідно звертати увагу на те, що наявність виконавчого напису за відсутності реального виконання боржником свого зобов'язання (добровільного чи примусового) не свідчить про припинення договірних правовідносин сторін та не позбавляє кредитора права на судовий захист. Крім того, потрібно враховувати й те, що лише оригінал векселя є доказом того, що особа (позивач) є належним векселедержателем.

Відповідно до статті 34 Уніфікованого закону переказний вексель строком за пред'явленням підлягає оплаті при його пред'явленні. Він повинен бути пред'явлений для платежу протягом одного року від дати його складання. Трасант може скоротити цей строк або обумовити більш тривалий строк. Ці строки можуть бути скорочені індосантами.

Трасант може встановити, що переказний вексель зі строком платежу за пред'явленням не може бути пред'явленим для платежу раніше визначеної дати.

У цьому разі строк для пред'явлення починається від зазначеної дати.

КГС ВС у постанові від 16.10.2018 у справі № 914/34/18 зазначив, що суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що в розумінні норм статті 34 Уніфікованого закону вексель строком за пред'явленням підлягає оплаті при його пред'явленні, тобто 20.05.2015.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що працівниками ПАТ 20.05.2015 складено акт про відмову в допуску повноважних осіб на підприємство для пред'явлення векселів до платежу. В акті зафіксовано, що уповноважені представники позивача прибули 20.05.2015 до ПрАТ для вчинення дії, передбаченої статтею 38 Уніфікованого закону, а саме: пред'явлення до платежу від імені ПАТ оригіналів векселів, які були видані ВАТ 04.05.2000.

Водночас відповідно до пункту 3.1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5, векселі для вчинення протесту про неоплату приймаються нотаріусом після закінчення дати платежу за векселем, але не пізніше 12-ї години наступного після цього строку дня.

Векселі для протесту, як встановлено господарськими судами, ПАТ подало приватному нотаріусу Львівського міського нотаріального округу 20.05.2015 після прибуття уповноважених представників позивача до відповідача. Протест самих векселів було вчинено нотаріусом 21.05.2015, що вказує на те, що термін платежу за простими векселями закінчився 20.05.2015.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77112579>

Такі самі висновки викладено у постановках КГС ВС від 24.10.2018 у справах № 914/32/18, № 914/46/18.

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77397774>

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77364532>

Підготовлено Судовою палатою для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду та Управлінням забезпечення роботи судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів КГС ВС

Підписуйтеся на нашу сторінку у Facebook
fb.com/supremecourt.ua